

UDK 329.15(497.13)»1945—1952* : 343.287
Izvorni znanstveni članak
Priljeno: 7. I. 1992.

Pojave i oblici kažnjavanja članstva Komunističke partije Hrvatske (1945.—1952.)

BERISLAV JANDRIĆ

Institut za suvremenu povijest, Zagreb, Republika Hrvatska

Ovaj je rad pokušaj rekonstrukcije uzroka i oblika kažnjavanja članova Komunističke partije Hrvatske (KPH) u razdoblju 1945.—1952. Zadaća mu je da prikaže razloge zbog kojih su članovi KPH bili kažnjavani i isključivani. Izvršena je analiza svih vrsta partijskih kazni po godinama i područjima (partijske oblasti i okruzi).

Uvodne napomene

Za istraživanje te problematike arhivska je građa oskudna, i to naročito za 1945. godinu. Razlozi za nemogućnost točne rekonstrukcije broja kažnjenih, odnosno isključenih članova KPH, neprecizni su, te zbog toga i nepouzdan, partijski izvještaji. Ti izvještaji obiluju često potpuno različitim podacima, pa ih ponekad nije moguće iskoristiti u istraživačkom radu. Praćenje brojnog stanja kažnjenih, odnosno isključenih članova vrlo otežava i učestala organizacijska transformacija, odnosno prestrukturiranje ili rasformiranje pojedinih kotarskih komiteta i ukidanje oblasnih komiteta. CK KPH dobivao je izvještaje od svih njemu podređenih komiteta. U prvo vrijeme ti su izvještaji bili polumjesečni, a kasnije mjesečni. Velik dio tih izvještaja, a pogotovo za 1945. godinu, kao što je naznačeno, nije sačuvan. To se također odnosi i na 1948. godinu. Velik dio selektivno izabrane građe iz te problematike izdvojen je iz Arhiva Instituta za suvremenu povijest (prije Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske), te pohranjen u Dokumentacijski centar CK SKH, čiji je sada nasljednik Stranka demokratskih promjena. Upotreba te građe u znanstvenoistraživačke svrhe i nadalje je otežana. Ogledalo rada partijskih organizacija, i rukovodstava i članstva, bili su baš ti organizacijski izvještaji. U njima su bile sadržane i informacije o radu tzv. izvanpartijskih organizacija (Narodna fronta, Antifašistička fronta žena, omladinska i sindikalna organizacija) i o djelovanju raznih opozicijskih grupa i pojedinaca prema novom društveno-političkom poretku, a njih je u naznačenom razdoblju bilo mnogo. U slučajevima negativnosti koje su se javljale na terenu, za-

hvaljujući baš tim izvještajima rukovodstvo KPH moglo je, ukoliko se za to ukazala prilika, hitno intervenirati, provesti »čistke« i time spriječiti daljnji eventualni razvoj negativnih tendencija. Imalo je tako pregled političkog raspoloženja i različitih gibanja i na osnovi toga moglo je ažurno intervenirati na sve pojave koje je Partija ocjenjivala politički nepoželjnima ili štetnima. Kada su u pitanju bili članovi Partije ili članovi njoj srodnih organizacija, tj. njezinih »transmisija« (tzv. izvanpartijskih organizacija), obično su primjenjivane različite partijsko-političke mjere, od najblažih opomena do isključivanja koji je u slučaju masovnijih rigoroznih mjera prelazio u »čistku«. Na sve ostale »nepoželjne« pojave reagiralo se različitim metodama djelovanja vlasti.

I. Opći uvjeti djelovanja Komunističke partije Hrvatske poslije 1945. godine

Poslijeratno razdoblje nosilo je u sebi sve oznake političke, ekonomske i ideološke borbe. Njezin je cilj bio rušenje kapitalističkih postavki i ograničavanje privatnog i individualnog vlasništva.¹ Po mišljenju Partije, koja je rukovođila, to su bili ostaci nasljeđa od prijašnjega građanskog društva. Težnja tadašnje vladajuće partijske garniture bilo je uspostavljanje takvih društvenih odnosa kojima je uzor bio društveni poredak Sovjetskog Saveza. Zapravo, presudan idejno-teorijski utjecaj na koncepciju izgradnje društvenih odnosa imale su »sovjetska teorija i praksa.«² Teret za ambiciozne planove industrijalizacije, elektrifikacije i čitave obnove zemlje trebalo je, prema partijskom shvaćanju, da nosi cijeli narod, a najviše članovi Partije. Od njih se zahtijevalo da budu uzorni radnici, udarnici, da najviše prebacuju normu itd. Međutim, takav tempo razvoja i društvene promjene što su nastupile pretpostavljali su slijepu odanost Partiji.

Shodno programu socijalističke revolucije, koji je počivao u temeljima programske politike Komunističke partije Hrvatske (Jugoslavije), najvažnije nakon osvajanja političke vlasti bile su promjene u vlasničkoj strukturi ekonomskih odnosa. To se prvenstveno odnosilo na potrebu podržavanja industrije, što je najvećim dijelom učinjeno prvom nacionalizacijom 1946. a završeno 1948. godine drugom nacionalizacijom. Tada je potpuno ukinuto privatno vlasništvo u svim privrednim oblastima u kojima je postojao znatniji privatni kapital. Prvim petogodišnjim planom razvoja industrije 1947. javno je označen socijalistički pravac razvoja poslijeratne Hrvatske i Jugoslavije. Industrijalizaciji zemlje imali su biti podređeni svi društveni potencijali, a najveći teret morala je podnijeti poljoprivreda, odnosno selo, proizvodnjom dovoljno jeftine hrane za radničku klasu koja se u tom procesu stvarala. Također, od sela se očekivalo i osiguranje velikog broja radne snage, prvenstveno iz redova siromašnog seljaštva i omladine.

¹ Misli se na razdoblje od 1945. do 1950. godine.

² Dušan Bilandžić, *Historija SFRJ, Glavni procesi 1918—1985*. Zagreb 1978., str. 108.

Razne mjere otkupne i porezne politike bile su uperene na bogatije seljake, »kulake«, kako ih je u to vrijeme nazivala Partija. Otpor toj politici Partija je tumačila neprijateljskim i reagirala je na njega različitim mjerama putem vlasti, a ukoliko je bila riječ o članovima Partije, i njihovim kažnjavanjem u različitim stupnjevima. Ipak, u tom su razdoblju done-sene i neke, doduše minorne, mjere u korist radničke klase.³ Sav teret izgradnje i razna opterećenja pala su na leđa bogatih seljaka, »kulaka«, što je i bio osnovni razlog da je za svega nekoliko godina nakon oslobođenja praktički nestalo bogatih seljaka, odnosno buržoazije i na selu, kao i u gradu. Dakako, to je imalo i kobnih posljedica za članstvo KPJ i KPH. Iako se članstvo u tom razdoblju neprestano povećavalo, osnovu su, kao i u ratnom razdoblju, činili seljaci.⁴ Zbog toga su najprije došli pod udar »čistki« što ih je Partija provodila u svojem članstvu, o čemu će kasnije biti više naznaka. Zbog osnovnih obilježja, zajedničkih svim komunističkim partijama — i tada i prije: monolitizma političkih stavova, centralizirane organizacijske strukture, pravila demokratskog centralizma kao temeljnog principa funkcioniranja (i pravila konspirativnosti u uvjetima rada većine KP) — svaka je partija nastojala kontrolirati kako se ta pravila poštuju. Jedan od načina takve kontrole bilo je i postojanje instituta »kritike i samokritike« u osnovnim partijskim ćelijama. To je bio početni stupanj ukazivanja na odstupanja od osnovnih pravila partijskog života. U slučajevima težih prijestupa viši su organi donosili odluke o težini prekršaja, bilo da je bila riječ o pojedincu ili o organizaciji. Veliki zadaci obnove zemlje i početno izgrađivanje temelja socijalističke planske proizvodnje stavljali su pred KPJ potrebu zaoštavanja kriterija za ponašanje članova KP, osobito u provedbi donesenih odluka u području političkih i privrednih promjena. Kako su komunisti oni koji djeluju na učvršćenju političke vlasti i organizaciji ekonomskog života, i većinom zauzimaju sva važna mjesta u toj strukturi, najviša partijska rukovodstva očekivala su od njih bespogovorno obavljanje svih zadataka i garanciju za to. Kažnjavanje članova bilo je dakle reakcija na svako odstupanje od partijske linije u praktičnom provođenju svih državno-političkih zadataka, ali i način na koji je Partija mogla u svojoj sredini zadržati samo one koji su joj potpuno politički pripadali. To je bilo osobito važno u vrijeme kada je KPJ provodila korjenite društvene promjene — industrijalizaciju i kolektivizaciju, i kada su njezini članovi, kao »najsvesniji«, odnosno ideološki najprofiliraniji, imali radništvu i seljaštvu prenijeti političke poruke KP i pridobiti ih za sudjelovanje u tim zadacima.

Isključivanje i kažnjavanje članova Partije bili su vrlo oštra reakcija na nepoželjne (ideološke) stavove, nepridržavanje demokratskog centralizma, kršenje partijske discipline, frakcionaštvo, šovinizam, religioznost, neispunjavanje obveza prema državi (obvezatan otkup mesa, žita, vune, pamuka,

³ Beneficije koje su radnici dobili bile su: potpuno socijalno osiguranje, pravo korištenja godišnjeg odmora, smanjen raspon u plaćama. Što se tiče beneficija seljaka, one su bile: agrarna reforma, ukidanje tzv. seljačkih dugova i veliko smanjenje poreza kojim su bili obuhvaćeni siromašni i srednje bogati seljaci.

⁴ Seljaci su potkraj 1945. godine čak sa 56,7% sudjelovali u socijalnoj strukturi članstva KPH.

itd.), neulazak u seljačke radne zadruge, na stavove prema Rezoluciji Informbiroa, ali i na ponašanje u privatnom životu koje je odudaralo od uobičajenih partijskih normi. »Čišćenje« partijskih redova od pojedinaca i grupa, kojima nije bilo mjesto u KP — »avangardi radničke klase naroda i narodnosti Jugoslavije« — bilo je strogo i vrlo efikasno provedeno u cijeloj državi. Partijske kazne postojale su za članove Partije i za partijske organizacije. »Idejno-političke« kaznene mjere, koje su se izricale članovima Partije, bile su: ukor, strogi ukor, strogi ukor s posljednjom opomenom i isključenje. Od 1949. do 1953. godine osim naznačenih kazni uvedena je i kazna »privremeno odstranjenje s odgovornih partijskih dužnosti«. Prilikom isključivanja, odnosno kažnjavanja, bilo je mnogo nepravilnosti i pretjerivanja, od postupka preslušavanja (ispitivanja), načina kažnjavanja, do kriterija koje su primjenjivale partijske organizacije pri određivanju kazni. U velikom broju slučajeva kažnjenih i isključenih članova Partije kriteriji su bili neujednačeni, a poneki i nepravilni. Više pažnje utrošilo se na izricanje kazni, a mnogo manje na pravodobno ukazivanje na propuste, bilo kritikom bilo čak blažom kaznom. Kazne su izricane bez dovoljno dokaznog materijala, a dosta često kažnjeni članovi nisu bili obaviješteni da imaju pravo žalbe višim partijskim forumima.

Iz informacija o »ličnom životu članova Komunističke partije« vidi se da je vrlo velik postotak problema, s kojima su se susretale partijske organizacije, bio vezan uz svakodnevni život komunista.⁵ Negativne pojave kod članova Partije najčešće su bile alkoholizam, loš odnos prema obitelji, rastava braka, neprimjeren odnos prema religiji i njezinim običajima itd. Za seljake je bio najveći »griješ« neulazak u seljačke radne zadruge. Pokušaj kolektivizacije sela, iako podržan golemim sredstvima i energijom KPJ, nije uspio, može se čak reći, završio je katastrofalno. Mnogo seljaka podvrgnuto je teškim represivnim mjerama a zatim i strogim zatvorskim kaznama; one nisu mimošle ni seljake komuniste, koji su najprije bili isključivani iz Partije, pa maltretirani, a potom zatvarani. Stavovi prema tim pojavama nisu bili jednaki u gradu i selu. U gradskim sredinama negativnosti su se odražavale mnogo oštrije na radu članova KP nego na selu. Reakcije na negativne pojave u redovima članova Komunističke partije uslijedile bi veoma brzo. Rukovodstvo KP poduzimalo je energične mjere za »idejno podizanje klasne svijesti« i političke odgovornosti svojih članova. »Čistke«, koje su neminovno morale nastupiti, nisu zahvatile samo pojedince, nego i čitave partijske organizacije od kojih su neke bile čak raspuštene.

Po uzoru na organizaciju SKP(b) ustrojena je i Komunistička partija Jugoslavije, odnosno Hrvatske. Hijerarhijski sustav (Kongres, Centralni komitet [Politbiro], oblasni, okružni, kotarski, mjesni, općinski, ulični, tvornički komiteti, komiteti u JNA), podređenost nižih organa višima (njihovim direktnim uputstvima, direktivama itd.), monolitnost bazirana na demokratskom centralizmu, odlučivanje u uskom krugu ljudi itd. bile su osnovne značajke djelovanja Partije u tom razdoblju.

⁵ Arhiv Instituta za suvremenu povijest (dalje AISP/, CK SKH — Lični život članova Komunističke partije, br. 21.949 iz 1946.

Komunistička partija Jugoslavije prije rata nije imala pisani statut. Osnovu na kojoj je djelovala činile su partijske odluke i direktive Centralnog komiteta, nepisana statutarna praksa, koja je u partijskim organizacijama dobila snagu statutarnih pravila.⁶ Statut usvojen na Petom kongresu KPJ imao je osnovni i jedini uzor u Statutu SKP(b). Bio mu je ne samo konceptijski gotovo identičan, već su u njega ukomponirane kompletne rečenice iz prevedenog i preštampanog Statuta SKP(b) iz 1947. godine.⁷ Osim Statuta KPJ presudnu ulogu, kao što je već rečeno, imala je sovjetska teorija i praksa.

Ipak je Statut, usvojen na Petom kongresu KPJ, sadržavao i neke novosti, kao što su otvoreni sastanci, uvođenje preporuke za prijem u članstvo Partije i odredbe o kandidatskom stažu, pravo isključenog da prisustvuje i zatvorenim sastancima sve dok partijsko rukovodstvo ne potvrdi odluku, pravo kandidata da prisustvuje partijskim sastancima na kojima se postavlja pitanje njegova prijema u Partiju, i pravo svakog člana Partije da prisustvuje sastancima na kojima se donosi karakteristika o njegovu radu.⁸

Rezolucija Petog kongresa KPJ »O osnovnim narednim zadacima organizacije KPJ« bila je obveza i za republičke komitete.⁹ Shodno demokratskom centralizmu, odnosno procesu vezanom za odnos između viših i nižih organa u Partiji, i Centralni komitet KPH započeo je u pripremama za Drugi kongres KPH usklađivanje svoga Statuta sa Statutom KPJ.¹⁰ U Direktivi koju je CK KPJ dostavio centralnim komitetima republika i pokrajina izričito je naglašeno: »Sve partijske organizacije dužne su odmah pristupiti sprovođenju u život Statuta KPJ.«¹¹ Naime, neke osnovne partijske organizacije nisu bile svuda organizirane, shodno uputama iz novog Statuta, prema proizvodnom principu, nadalje, bilo je partijskih ćelija koje su bile sastavljene od članova KP iz nekoliko poduzeća i ustanova, iako je postojala mogućnost, s obzirom na broj članova, da se od njih formiraju ćelije. Bilo je sela u kojima je postojala radna zadruga, a ćelija je formirana samo u zadrugi ili od komunista iz sela i zadruge zajedno. To su bile prilično velike nepravilnosti, odnosno kršenje Statuta, koje je trebalo ispraviti prije izbora, odnosno održavanja partijskih konferencija u osnovnim organizacijama. Prema novom Statutu, partijske su se ćelije formirale u svakoj tvornici, rudniku, zavodu, poduzeću, ustanovi, selu, radnoj zadrugi ili školskoj ustanovi. Nakon fuzioniranja SKOJ-a i Narodne omladine u jedinstvenu organizaciju povećao se broj novih članova koji su željeli ući u Partiju. Shodno tome, kotarski i gradski komiteti, i ne samo oni, morali su voditi strogo računa o tom novom članstvu.

⁶ Blagoje Nešković, O projektu Statuta KPJ, Peti kongres KPJ, stenografske bilješke, Zagreb 1949., 785.

⁷ Statut SKP(b), članci iz *Pravde*, Beograd 1947.

⁸ Program i Statut Komunističke partije Jugoslavije, Zagreb 1948.

⁹ Rezolucija Petog kongresa KPJ, Zagreb 1948., 743.

¹⁰ Drugi kongres Komunističke partije Hrvatske održan je u Zagrebu od 21. do 26. studenog 1948. godine.

¹¹ ACK SKJ, II—K—1/43.

II. Organizacijska struktura i članstvo 1945.—1952. (Osnovne naznake)

Poslije oslobođenja zemlje (u svibnju 1945.) Komunističku partiju Hrvatske sačinjavala su četiri oblasna komiteta: Dalmacija, Istra, Slavonija i Zagreb, i šest samostalnih okružnih komiteta koji su bili direktno povezani s Centralnim komitetom KPH. Reorganizacijom, koja je uslijedila nakon oslobođenja, rasformirani su Oblasni komitet Slavonije i Oblasni komitet Zagreba. U obnovi zemlje i izgradnji vlasti i njezinih organa nije bilo potrebe za tim oblastima. Osim toga, nijedna od njih nije činila neku izrazitu cjelinu. Rasformiranjem tih oblasti znatno se poboljšao kontakt između republičkih partijskih organa s komitetima, organizacijama i članstvom na njihovim područjima. Isti razlozi uvjetovali su i rasformiranje samostalnih okružnih komiteta za Gorski kotar i Pokuplje. Oblasni je komitet Dalmacije ostao, ali je njegov djelokrug smanjen sa sedam na četiri okružna komiteta, odnosno sa 28 na 20 kotarskih komiteta. Naime, smatralo se da je područje Dalmacije zasebna cjelina u političkom, privrednom i geografskom pogledu, te da pokriva vrlo veliki teritorij. Bilo je i nemoguće direktno rukovoditi iz Zagreba četirima okružnim komitetima na tako velikom području. To su bili samo neki od razloga zbog kojih je odgođeno rasformiranje toga oblasnog komiteta. Slični razlozi opravdavali su i postojanje Oblasnog komiteta Istre, uzimajući još u obzir i vanjskopolitički moment.¹² Oblasni komitet Istre zadržao je nakon reorganizacije isti broj okružnih komiteta — četiri: Buzet, Pula, Poreč i Rijeka, ali je smanjen broj kotarskih komiteta sa 13 na 11. Što se tiče samostalnih komiteta, njihov je broj povećan za četiri, a neki su uz organizacionu strukturu promijenili i nazive. U organizacionoj shemi KPH uočavamo i postojanje Gradskog komiteta Zagreba, partijski biro UDB-e za Hrvatsku, komitet ministarstava i komitet Zemaljskog odbora sindikata, kojima je neposredno rukovodio Centralni komitet KPH. Dva oblasna komiteta, 18 okružnih i 101 kotarski sačinjavali su mrežu partijskih organizacija potkraj 1946. godine. Tom reorganizacijom ubrzano je prenošenje zadataka, uputa, direktiva i odgovarajućih naređenja iz centralnih ustanova na niže organe. Nadalje, državni aparat i političko rukovodstvo pojednostavnjeni su u organizacijskoj strukturi.

Potkraj 1946. godine došlo je do ukidanja okružnih komiteta, koji su se također pokazali nepotrebnima, kao suvišna transmisija koja je imala svoju svrhu postojanja u ratnom razdoblju.

Odlukom CK KPH od 30. ožujka 1947. zbog velikih propusta i slabosti u radu, neizvršavanja i zapostavljanja klasno-političke uloge, odnosno kršenja Statuta, suspendiran je komitet za Primorsko-goranski okrug, te je uspostavljeno privremeno rukovodstvo za taj okrug. Potkraj 1947. u organizacijskoj strukturi KPH došlo je do novih promjena, uvjetovanih Zakonom o administrativno-teritorijalnoj podjeli NR Hrvatske, donesenim 1. srpnja 1947. godine. I nadalje su kao i prethodne godine postojala dva oblasna komiteta, 88 kotarskih i 18 gradskih komiteta. Umjesto komiteta za UDB-u Hrvatske, komiteta ministarstava i komiteta Zemaljskog

¹² ACK SKJ, III/37.

odbora sindikata, formiran je jedinstveni komitet pod nazivom Komitet centralnih ustanova, koji je bio direktno vezan za Centralni komitet KPH, kao što su to bili Gradski komitet Zagreba i Sveučilišni komitet. I u 1948. godini došlo je do promjena u organizacijskoj strukturi Partije u Hrvatskoj. Od četiri oblasna komiteta, koji su imali izuzetnu ulogu u ratnom razdoblju, ali i poslije rata u toku 1946. i 1947. godine, rasformirana su dva, Oblasni komitet Slavonije i Oblasni komitet Zagreba. Daljnja reorganizacija provedena u toku 1948. dovela je do rasformiranja Oblasnog komiteta za Istru. Kotarski komiteti, odnosno partijske organizacije koje su pripadale Oblasnom komitetu Istre, organizacijski su se prestrojile formirajući novi komitet za okrug Rijeku.

Potkraj 1948. godine Komunistička partija Hrvatske imala je u organizacijskoj strukturi 88 kotarskih i 17 gradskih komiteta.

Da se postigne što bolje rukovođenje i uspostava kvalitetnijih veza između Centralnog i kotarskih komiteta, a i radi što brže izobrazbe kadrova koja bi osigurala idejno-političku izgrađenost partijskog članstva, na Drugom plenumu CK KPJ, održanom u Beogradu 1949., donesena je odluka o formiranju oblasnih komiteta. Referat »O organizacionim pitanjima naše Partije« podnio je Aleksandar Ranković. »Struktura novoformiranih oblasti razlikovala se od dosadašnjih oblika organiziranja KPH. Naime, Centralni komitet je tako postao direktno povezan s kotarskim komitetima, pa je mogao sudjelovati u njihovu radu i kontrolirati izvršavanje postavljenih zadataka.«¹³ Veza između CK KPH i članstva postala je zaista neposrednija i mnogo bolja.

Shodno odluci Drugog plenuma CK KPJ, o kojoj je prije bilo naznaka, CK KPH formirao je na svom Drugom plenumu, održanom u Zagrebu 1949., uz dvije dotadašnje oblasti, Splitsku (prije Dalmacija) i Riječku (prije Istra), još četiri: Zagrebačku, Osječku, Karlovačku i Bjelovarsku.¹⁴ Nosioći ukupne organiziranosti i djelovanja Komunističke partije Hrvatske, odnosno KP Jugoslavije, bile su partijske ćelije. Njima su rukovodili partijski sekretari. Način njihova djelovanja bio je određen statutarnim dokumentima. Najmanje tri člana mogla su sačinjavati partijsku jedinicu. Organizacijski pristup bio je ovakav: jedno selo — jedna ćelija, jedno poduzeće — jedna ćelija, jedan fakultet — jedna ćelija, jedna ulica — jedna ćelija, itd. Bilo je odstupanja, odnosno kršenja Statuta: zbog malog broja članova Partije u nekom selu, tvornici ili ulici, od više sela, tvornica ili ulica formirana je jedna veća ćelija. Partijske ćelije bile su osnovni čuvari partijske linije. U njima su se donosile odluke o kažnjavanju i isključivanju. Sve kazne prije svoje pravovaljanosti bile su na dnevnom redu sastanaka partijskih organizacija. Slijedom hijerarhijske vertikale, o njima je konačnu odluku donosio viši partijski organ. No, kao što je već naznačeno, mnoge su partijske organizacije u tim postupcima kršile Statut.

¹³ Berislav Jandrić, Prilog proučavanju organizacionog stanja i strukture KPH u Slavoniji od oslobođenja do Prve konferencije KPH za Osječku oblast (1945.—1949.), *Casopis za suvremenu povijest*, Zagreb 1988., br. 20.

¹⁴ *Socijalistički front*, Organ CK KPH, Zagreb, broj 3/1949., 53.

Godina 1945. karakteristična je po blažoj kontroli unutarpartijske discipline nego ijedna druga u cijelom periodu, jer je te godine izrečeno više opomena — što je bila najblaža mjera — nego ostalih. To je objašnjivo političkim razlozima, odnosno zadacima pred kojima se KP u to vrijeme nalazila: uspostavljanje vlasti, organiziranje osnovnih funkcija države u opskrbi i prehrani stanovništva, proizvodnji, poslovima na obnovi zemlje i sl., a za što je bilo potrebno političko jedinstvo. Druga mjera po učestalosti jest isključenje (u odnosu na ostale mjere, koje su manje primjenjivane), što opet govori o »tvrdoj«, još uvijek »ratnoj« disciplini. Najviše isključenih bilo je u OK Banije — 48, a najmanje u OK Pokuplje — 6. Najblažom partijskom mjerom kažnjavalo se najviše u Dalmaciji, a najrjeđe u Lici. Postotak onih koji su kažnjeni svim vrstama mjera iznosio je 1,5⁰/₀ ukupnog članstva KPH, a isključenih tek 0,3⁰/₀.

I apsolutno i relativno povećanje broja kažnjenih i isključenih evidentirano je u godini 1946: 2,6⁰/₀ kažnjenih od ukupnog broja članova KPH, a 1,3⁰/₀ isključenih. To se dijelom može objasniti i reakcijom na masovni priliv članstva prethodne godine, ali i općim političkim uvjetima za koje je karakteristična potpuna izgrađenost organa vlasti, politička pobjeda na izborima 1945. putem partijske »transmisije« Narodne fronte, te restriktivna poreska i otkupna politika prema seljaštvu. U takvim uvjetima, prema shvaćanju Partije, rasla je potreba za jasnijim profilom članstva i uspostavljanjem efikasne organizacije u kojoj se direktive prenose od vrha prema dolje i bespogovorno izvršavaju. Najviše isključenih bilo je u Oblastnom komitetu Dalmacije (koji je i po svojoj strukturi bio velika organizacija, jer je obuhvaćao 4 okružna komiteta), a najmanje u OK Banije. Članova koji su kažnjeni najblažom kaznenom mjerom zbog svoga nestatutarnog ponašanja bilo je gotovo upola manje (360) od broja isključenih (781).

Godine 1947. zadržao se gotovo isti broj članova KPH kao i 1946., ali je veoma porastao postotak onih koji su bili pod disciplinskim mjerama. U odnosu na ukupan broj članova taj je postotak iznosio čak 5,7⁰/₀, a visok je bio i postotak isključenih — 3,1⁰/₀.

Najviše kažnjenih po svim osnovama bilo je u OK Dalmacije, a najmanje u OK Daruvar.

Povećanje članstva u 1948. praćeno je istodobno i velikim brojem isključenih (2733) u cijeloj KPH, a i kažnjenih različitim kaznenim mjerama. Oblast Dalmacija i OK Rijeke isključili su najviše svojih članova. Broj isključenih i broj kažnjenih na razne načine bio je približno jednak, a u ukupnom članstvu bilo je 6,8⁰/₀ kažnjenih i 3,2⁰/₀ isključenih.

Godine 1949. i 1950. mogli bismo smatrati godinama »čistki« u KPJ, jer je od ukupnog broja članova kažnjeno raznim mjerama čak i više od 10⁰/₀, a postotak isključenih narastao je na više od 5⁰/₀.

Najviše isključenih imale su organizacije u oblasnim komitetima Dalmacije i Karlovca. Za te godine karakteristična je stagnacija broja članova cijele KPH. Ta se tendencija izmijenila 1951. i 1952. godine kada dolazi do povećanja članstva, ali je i postotak kažnjenih i isključenih još prilično visok, s tendencijom smanjivanja broja isključenih. U pojedinim regijama dolazi do promjena pa raste broj isključenih u odnosu na prethodne go-

dine u oblastima Osijek i Zagreb, kao posljedica politike prema selu i Rezolucije IB (Zagreb kao političko-administrativno središte s mnogo državnih i partijskih kadrova).

III. Partijska analiza i praksa kršenja statuta

Završetkom NOB-a i oružane revolucije došlo je do naglog povećanja broja članova KPJ. Određenu ulogu odigrali su u tome i organi vlasti i tzv. masovne organizacije. One su se, naime, veoma angažirale u podupiranju politike KPJ. Jedan od rezultata te djelatnosti bio je priliv novih članova i kadrova u KPJ, i iz seljačkih i iz građanskih sredina. U većini slučajeva ideološka »izgrađenost« tih novoprimitljenih članova bila je ili vrlo slaba, ili, nerijetko, nikakva.

Jedan od najtežih problema nakon oslobođenja zemlje, koji je privremeno sputavao rad okružnih komiteta, bila je rodbinska povezanost njegovih članova. Taj nimalo bezazlen problem bio je karakterističan za sve komitete u Hrvatskoj u tom razdoblju. Velik broj komiteta, koji su djelovali u tom razdoblju, susretao se s identičnim ili sličnim problemima. Rodbinska povezanost, koja je vukla korijenje još iz ratnog razdoblja, kada čak i nije imala tako očito negativan predznak, uzrokovala je uzajamnu nekritičnost članova pojedinih partijskih organizacija.¹⁵ Kršenje Statuta posebno je dolazilo do izražaja u njihovu odnosu prema radu i toleriranju počinjenih grešaka u provođenju zacrtane i proklamirane partijske politike. Takvih slučajeva bilo je mnogo, a primanje sve većeg broja članova SKOJ-a u KPH povećalo je broj članova partijskih organizacija, što je donekle, prilično uspješno, neutraliziralo negativne posljedice rodbinskih veza.

Daljnji veliki problem bila je religioznost pojedinaca. To je pitanje bilo često na dnevnom redu partijskih organizacija, pa će o tome ovdje biti nešto više riječi. U partijskim je redovima prevladalo mišljenje da komunist, odnosno član KPJ, mora — to je jedan od osnovnih preduvjeta — biti areligiozan. Trebalo je usvojiti po partijskim shvaćanjima znanstveni (pod tim se razumijevalo marksistički) pogled na svijet, dakle i negiranje postojanja višega, nadnaravnog bića — Boga. Partijskom terminologijom toga vremena govorilo se da svaki komunist mora »raskrstiti s religijom«. Međutim, u praksi to nije bilo uvijek jasno i jednoznačno. Najteža i najveća greška članova Partije, zbog koje su i izricane u načelu najteže kazne — kazne isključenja — bio je upravo njihov odnos prema religiji i crkvi. Problem nije bio samo odnos člana Partije prema religiji, nego prvenstveno odnos Partije i crkve, odnosno, u Hrvatskoj, Partije i Katoličke crkve.

Taj je odnos neposredno poslije rata u Hrvatskoj bio veoma složen. Osim onog osnovnog — ideološkog — razdora, otežavao ga je još 1945. godine provedeni Zakon o agrarnoj reformi, kojim su i Katoličkoj crkvi, kao veleposjedniku, oduzeti veliki zemljišni posjedi i druga imovina. Kompliciralo ga je, prema ocjeni Komunističke partije, i ponašanje klera Katoličke

¹⁵ AISP, CK SKH — 8/141/1946.

crkve u vrijeme drugoga svjetskog rata, a posebno odnos prema tzv. NDH i nekim poslijeratnim događajima s tim u vezi. Vrijeme poslije 1945. godine u Hrvatskoj je karakteristično po sumnjičavosti Komunističke partije prema Katoličkoj crkvi, osobito prema nekim njezinim predstavnicima koji nisu skrivali svoj antikomunistički stav. »Jer, sigurno je to, gdje nema više Boga u duši, nema smisla ni domovina ni život na zemlji, kad je život bez Boga gotov pakao. Takav pakao stvorila je već u nekim državama družba zločinaca koje svijet zove komunistima.«¹⁶ Prema mišljenju tadašnjih vladajućih struktura, nakon oslobođenja zemlje Crkva nije pokazala želju i spremnost za određene promjene u odnosu prema novouspostavljenoj vlasti i društvenom poretku. Mnogi pojedinci iz crkvenih krugova, pisao je tadašnji tisak, pružali su pomoć poraženoj domaćoj buržoaziji, ostacima snaga u zemlji neprijateljski raspoloženih prema KP i povezivali se sa stranim organizacijama (krugovima) sa Zapada, kojima je cilj bio »rušenje Nove Jugoslavije«. Stav komunističkog režima bio je da »reakcionarni elementi«, kojih je poslije rata kao i kasnijih godina bilo vrlo mnogo, s pomoću Crkve čine pritisak na narod da ne surađuje s novom vlašću. Takav stav Crkve bio je direktno suprotan liniji i utjecaju KP Jugoslavije i Hrvatske. Kao odgovor KPJ je pokušala provesti diferencijaciju među svećenicima. Međutim, uspjeh baš nije bio naročit.

Proces diferencijacije najviše je došao do izražaja u tijeku 1946. godine. Za razliku od ostalih grešaka koje su činili članovi Partije i koje su bile više-manje povremene, odnos prema religiji bio je nešto iz nasljeđa prošlosti što je imalo dugu tradiciju i bilo vrlo teško mijenjati. Mnogi su članovi Partije prigodom božićnih blagdana, iako se moralo raditi, izostajali s posla i slavili. No, bilo je i drugih problema vezanih za religiju: krštenje djece i vjenčanje u crkvi, pohadanje vjeronauka itd. Sve je to bilo nespojivo sa članstvom u Partiji. A određeni broj članova Partije nije »raskrstio« s religijom, odnosno s konfesijom kojoj je pripadao ovisno o svom porijeklu. Takav je stav u mnogih pojedinaca bio rezultat svjesnog opredjeljenja.¹⁷ Naravno, bilo je i takvih članova Partije koji su posve nesvjesno izražavali svoj religijski svjetonazor. Bili su to uglavnom ljudi s relativno niskim stupnjem naobrazbe. Članove KPJ koji u to vrijeme nisu još »raskrstili« s religijom vladajuća je partijska struktura dijelila u tri osnovne skupine:

- »a) oni koji vjeruju u Boga, vjeruju popovima i idu u crkvu iz uvjerenja da treba ići;
- b) oni koji su zamrzili popove i ostalo u vezi s crkvom, ali vjeruju u Boga, čitaju molitvenike, nose razne krstiče itd., a u crkvu ne idu iz partijske discipline;
- c) i oni koji sebe smatraju da su raščistili sa svim kako sa Bogom, tako i Crkvom, ali iz oportunističkih razloga ipak idu u crkvu, vjenčavaju se, krste djecu itd.«¹⁸

Osnovna organizacija KPH bila je u skladu s važećim Statutom dužna upozoriti svakog člana na posljedice njegova neprihvatljivog religijskog

¹⁶ Ivan Cvitković, *Tko je bio Alojzije Stepinac*, Sarajevo 1986., 50.

¹⁷ AISP, CK SKH — Lični život članova KP.

¹⁸ Isto.

ponašanja. Ukoliko se to nije pokazalo dovoljnim, trebalo je takvog partijca kritizirati u svrhu otklanjanja neprihvatljivog stava i, na kraju, kao najtežu kaznu, donijeti odluku o njegovu isključivanju iz članstva KPJ. Pitanje isključenja (čl. 8 Statuta KPJ) rješavala je osnovna partijska organizacija. Njezinu odluku morao je potvrditi viši partijski organ (rajonski, gradski, kotarski itd.). Do pravomoćnosti odluke o isključenju kažnjeni je član imao pravo zadržati partijsku knjižicu i dolaziti na partijske sastanke.

Već smo naveli neke od razloga zbog kojih su partijske organizacije bile prinuđene poduzimati disciplinske, odnosno idejno-političke mjere protiv svojih članova.

Glavnim nosiocem religijske svijesti smatrane su, opravdano, vjerske zajednice, odnosno njihov institucionalizirani oblik — svećenička hijerarhija. U Hrvatskoj je tada bio vrlo aktualan stav prema Katoličkoj crkvi. Odnos između državne vlasti i katoličke crkvene hijerarhije postao je vrlo brzo više nego zategnut. Neovisno o tome što je dio katoličkog svećenstva aktivno sudjelovao u NOB-u i što su relativno značajan broj svećenika ubili okupatorski i kvislinški vojnici, Katolička crkva, kao cjelina, nije blagonaklono gledala na pobjedu Narodnooslobodilačke vojske pod vodstvom KPJ i uspostavu nove narodne vlasti. Hladno držanje Katoličke crkve dovelo je uskoro do oštrog suprotstavljanja politici nove države. »Kler nije mogao, niti htio, voditi otvorenu i organiziranu političku borbu protiv vlasti novoga poretka, a novi poredak nije mogao beskompromisno progoniti crkvu, ne samo zbog svojih principijelnih pogleda, već i zato što se takva borba u civiliziranoj Evropi u 20. stoljeću nije mogla voditi.«¹⁹ Mnogi partijci, zbog svoje nedovoljne ideološke »izgrađenosti«, nisu shvaćali da ne mogu istodobno biti i vjernici i komunisti.²⁰ Taj problem najviše je dolazio do izražaja u seoskim sredinama. Tu se ta pojava mogla i očekivati već zbog toga što su članovi Partije, porijeklom sa sela, više pod utjecajem vjerskih običaja nego ostalo članstvo. To su bili razlozi zbog kojih su osnovne partijske organizacije počele oštro kažnjavati svoje članove, nastojeći time stvoriti adekvatno ponašanje komunista prema religiji.

To su bili najznačajniji razlozi zbog kojih su osnovne partijske organizacije u tom razdoblju zaoštrile pitanje religije. Iz tih nekoliko naznaka vidi se kakvim se sredstvima služila Katolička crkva u svojoj politici i kakvom je snagom djelovala na svoje vjernike, pa i na one koji su postali članovi Komunističke partije, i od kojih su neki mislili da te dvije linije, Partije i Katoličke crkve, mogu spojiti. Naravno da to nije bilo moguće, što je uvjetovalo žilavu borbu Crkve protiv Partije, na jednoj strani, i Partije protiv religije (Crkve) na drugoj. Zbog toga je Partija oštro kažnjavala svoje članove za takve greške. Razumljivo je da je pri tome bilo grešaka. Ponekad se pristupalo problemima nefleksibilno, kruto, nepravilno i pogrešno. Mjere koje su se poduzimale bile su isključivo administrativne i u mnogo slučajeva kampanjske. Periodi »čišćenja« u partijskim organizaci-

¹⁹ Dušan Bilandžić, Komunistička partija Hrvatske u socijalističkoj izgradnji, Zbornik, Treći program Radio-Zagreba, 11.

²⁰ Statut KPJ, član 2.

jama bili su obično vezani uz neki politički događaj i potom su prestajali, do neke nove kampanje. Kako se Partija sama ili putem organa vlasti bavila svim važnijim društvenim poslovima, nije imala praktički vremena za kontinuirano ideološko »osposobljavanje« ni za sustavno bavljenje ideološkom »pravovjernošću« svojih članova. Ona se upravo i dokazivala provođenjem uvijek neke nove akcije. U duhu je toga vremena povremeni, mobilizacijski način rada općenito, pa je takav bio i u politici prijema novih članova. U KPJ »nije se primalo ravnomjerno kroz čitavu godinu, nego je to činjeno povremeno — kampanjski kao npr. pred održavanje partijskih konferencija i sl., a tada se u većini slučajeva išlo više za brojem, a da se malo pažnje posvetilo kvaliteti i prošlosti tih ljudi.«²¹

Iako je jasno da se religioznost pojedinih komunista nije mogla preko noći iskorijeniti, neke su se partijske organizacije držale previše kruto i pozivale se na Statut KPJ u kojem je vrlo jasno bilo naglašeno da je ispovijedanje i sudjelovanje u vjerskim obredima nespojivo sa članstvom u KP. Organizirane su i prave »hajke« na religiju, na Crkvu, i na neke članove KP koji su pozivani na saslušavanje i ispitivani jesu li slavili Božić, Uskrs itd., a pritom se nije vodilo računo o tome u kojem kraju oni žive i djeluju, kakvi su do tada bili članovi, jesu li zbog toga već bili opominjani ili kažnjavani blažim kaznama itd. Takav oštar stav zauzima se jednako i prema radnicima i prema seljacima i prema intelektualcima. Dakako, partijske su organizacije pritom zaboravile da zadovoljavajuće rezultate ne može dati kažnjavanje nego samo rad na podizanju idejne svijesti komunista. Borba protiv religioznih članova Partije bila je dugotrajan proces u kojem je trebalo razlikovati religioznost od tradicije i običaja te shodno tome poduzimati potrebne mjere. Vrlo je teško bilo nekim članovima Partije da u tako kratkom periodu postanu od religioznih ljudi, kršćana, pravi komunisti-ateisti. Oni su morali svojim postupcima i ponašanjem prevladati stara shvaćanja i način života i istodobno voditi borbu za ateizam i liniju Partije, što je bio sastavni dio lika člana Komunističke partije Jugoslavije i Hrvatske.

Katolička crkva nije svoje djelovanje zadržala samo u vjerskim granicama. Ona je bila inspirator i organizator kulturnog i zabavnog života i najviše okupljala omladinu. Tako je širila polje svoga djelovanja, što je Partija ocjenjivala političkom aktivnošću usmjerenom protiv poretka. U nizu izvještaja »s terena« iz toga vremena evidentno je da je utjecaj Crkve bio veoma jak u ženskoj populaciji, kod starijih ljudi, ali i u redovima omladine. To je Partija uzimala kao ozbiljno upozorenje da još uvijek nije zadobila »utjecaj u masama«, i to zbog nedovoljne političke aktivnosti svojih članova, ali i zbog drugih okolnosti. Oportunističko držanje, nepravilan rad nekih seoskih ćelija doveli su do toga da su narodne mase osjećale odbojnost prema njima. Bilo je članova Partije koji se »za svaki slučaj« nisu htjeli javno deklarirati kao članovi KP, kao komunisti, nego su ostali u konspiraciji. Zanimljiv je slučaj člana Partije iz sela Popinaca u Kotarskom komitetu Slavonski Brod, koji je rekao »da je imao uspjeha u radu sa omladinom sve dotle dok nisu saznali da ih vaspitava u komu-

²¹ AISP, CK SKH, Oblasni komitet KPH Bjelovar, 1950.

nističkom duhu. Tada su ga svi napustili.²² Jedna od specifičnosti samo za istarsko područje bio je vrlo velik utjecaj klera u nizu mjesta na čitavom tom području, a najveći je bio na području Kotarskog komiteta Cres-Lošinj, gdje 50% članova Partije odlazi u crkvu. Iako je velik dio stanovništva toga područja sudjelovao u NOB-u, odlazak u crkvu sasvim je normalan i prirodan, a »crkvu pohada i veći broj boraca koji nisu raščistili sa religijom«.²³ Oni koji ne odlaze u crkvu izuzetak su. U mnogo je sela broj vjernika porastao u odnosu na stanje prije i za vrijeme rata, i vrlo je malo djece koja ne odlaze na vjeronauk. Općenita je pojava u tim krajevima da se »zbor s narodom održava poslije mise«.²⁴ Stanje u nekim sredinama došlo je do vrhunca nelogičnosti i stupidnosti. Kao primjer može poslužiti selo »Poljica na Krku gdje je Mjesni narodni odbor na svojoj sjednici donio odluku da agituju u selu da što više ljudi dođe na misu kako bi ih više bilo na zboru zbog saopćenja kod popisa stanovništva«.²⁵ Drugi je primjer, identičan s tim, ono što se dogodilo u selu Dragozetiću u Kotarskom komitetu Cres, »kad je pop kao vojni obveznik potpisao poziv, odmah su potpisala i ostala šestorica omladinaca iz tog sela koji su dotle odbijali«.²⁶ Apsurdne situacije tme nisu iscrpljene, bilo ih je mnogo više, no možda još jedan kuriozum. Zbog toga što se partijske organizacije nisu povezale s masovnim organizacijama, to je učinio kler. »Skoro u svim kotarevima popovi održavaju povremeno ili redovno zajedničke sastanke. U dobrom dijelu sela (posebno Cres-Lošinj, Krku, Pazinu) njihov rad se sprovodi preko organizacija omladine i posebno preko sastanaka sa ženama.«²⁷ Istina, ti sastanci nisu održavani legalno nego polulegalno ili ilegalno po privatnim kućama ili u crkvi. »Ovakovo stanje je prije svega posljedica nesnalaženja i nejasnog stava partijske organizacije posebno u odnosu na rad klera, kao i slobodnog ideološkog rada u partijskoj organizaciji, te skoro nikakvog političkog rada masovnih političkih organizacija i tako ispuštanje naših masa. A s druge strane, uticaj klera je uslijedio kao posljedica pojačanog organiziranog legalnog i ilegalnog rada klera.«²⁸ Slobodno se može zaključiti da su za to najviše krive partijske organizacije i komiteti, koji su vrlo slabo reagirali na te probleme i nonšalantno se prema njima odnosili. »Ukoliko se i nešto poduzimalo to je bila kampanja, poslije koje iz straha pred masama, partijska organizacija je prešla u defanzivu.«²⁹ Iz toga razloga mnoge su partijske i SKOJ-evske organizacije po selima bile bespomoćne u odnosu prema radu klera. »Stoga padaju u defetizam i oportunistički, a često i članovi Partije odlaze u crkvu da se ne bi zamjerili narodu.«³⁰ Jedan od mogućih odgovora: Poslije rata Partija je bila jako zauzeta primarnim zadacima: obnovom zemlje, podizanjem privrede, teške industrije i auto-cesta, elek-

²² CK SKJ, V—K—VI/3.

²³ CK SKJ, V—K—VI/5.

²⁴ Isto.

²⁵ Isto.

²⁶ Isto.

²⁷ Isto.

²⁸ Isto.

²⁹ Isto.

³⁰ Isto.

trifikacijom, izgradnjom željezničkih pruga itd. Partijske organizacije bile su angažirane na tim poslovima te nisu dovoljno pažnje posvetile ideološkom radu sa članovima Partije. Represivne mjere prema dijelovima svećenstva zbog »protudržavnog djelovanja« smatrane su dobrim metodama za smirivanje aktivnosti Crkve protiv poretka, ali se prvenstveno očekivalo da će s društvenim socijalističkim razvojem i ideološkim utjecajem na šire slojeve pučanstva postupno nestajati religioznosti.

U tom raščišćavanju s religijskom sviješću najoštrije stav zauzet je prema intelektualcima. Smatralo se da je religioznost nespojiva s njihovim obrazovnim nivoom i društvenim položajem (profesionalnim dužnostima). Prema seljacima, članovima KPJ, pokazivalo se najviše taktičnosti i strpljenja pri njihovu oslobađanju od teističkog pogleda na svijet i tome adekvatnog ponašanja.

Neulazak u seljačke radne zadruge, kao što je već rečeno, bio je negativna pojava, nespojiva s partijskom disciplinom. Svi članovi Partije, bez obzira na to što je Partija forsirala ulazak u zadruge, nisu time bili zadovoljni i nisu željeli ući u njih. U zadruge su većinom ulazili najsiromašniji seljaci, čiji je ulog bio malen i čiji se egzistencijalni položaj ulaskom u zadrugu mogao poboljšati. Ulazili su po partijskoj preporuci ili direktivi i bogatiji, i to članovi KP. Međutim, većina onih koji su imali neku znatniju imovinu u zemlji ili u oruđima opirala se kolektivizaciji, najviše zbog tradicionalnih shvaćanja vlasništva i života općenito. Iako je vlast na različite načine pomagala i novoformirane zadruge (materijalno-tehničkim sredstvima)³¹ i one prije osnovane (olakšicama u otkupu, opskrbi i sl.), masovnijeg odziva ipak nije bilo, osobito u tradicionalno poljoprivrednim regijama. U toku nekoliko mjeseci 1949. godine odziv je ipak veoma narastao, kada su primijenjene prisilne metode.

Sukob koji je nastao između jugoslavenskog rukovodstva i Sovjetskog Saveza prvenstveno je iniciran sovjetskom kritikom ekonomske politike Jugoslavije, a posebno njezine politike u poljoprivredi.³² Jedna od optužbi sovjetskog rukovodstva bila je da jugoslavenski komunisti ne slijede marksistički put razvoja sela, nego da »štite privatni seljački posjed i koncentriraju zemlju u rukama bogatih seljaka ili kulaka«.³³ Poslijeratna praksa govori da je Komunistička partija provodila zapravo veoma oštru poresku i otkupnu politiku prema seljaštvu, posebno onom bogatijem, tzv. »kulacima«. Takva restriktivna politika oslanjala se baš na sovjetske uzore u ponašanju prema seljaštvu i selu općenito.

Potreba za poljoprivrednim proizvodima i metoda planskog, a ne realno utemeljenog otkupa i poreza dovodile su do represije prema svakom seljaku koji nije ispunio negdje daleko u kabinetima ministarstava isplaniranu obvezu. Novčana kazna, otuđivanje imovine, administrativno kaž-

³¹ *Zvonko Brkić*, *Neposredni političko-organizacioni zadaci partijskih organizacija u masama*, Zagreb 1951., 46.

³² Dosta velik dio rukovodstva KPJ »smatrao je da je kolektivizacija ruskog tipa jedino trajno rješenje i da bi takvo rješenje, osim ostalog, bilo i velik prilog opovrgavanju klevetanja, laži i optužbi CK SKP/b/«. *Dušan Bilandžić*, *Historija SFRJ*, Zagreb 1990., 134.

³³ *Ivo Banac*, *Sa Staljinom protiv Tita*, Zagreb 1990., 134.

njavanje i odvođenje na prisilan rad bili su često primjenjivani na selu tih godina. U partijskoj terminologiji toga vremena seljak je uvijek »imao«, »skrivao« i zato bio politički sumnjiv. Tako se događalo da članovi najvišega partijskog rukovodstva kritiziraju seljake, dobacujući im na zborovima ili sastancima »majku vam kulačku, zbog vas nas je Staljin napao«. ³⁴ Zapravo, agrarna politika koju je provodila KPJ izazvala je masovni otpor seljaka, baš zbog pritiska kojima su bili izloženi, zbog obvezatnog otkupa. »Neko je naveo da ima 140 metara kubičnih žita, a treba da preda 220 (kubika) što znači da mu nedostaje 80 (kubika). Mi smo zbog toga preduzeli mere i izvršili totalnu konfiskaciju, iako smo znali da on te količine stvarno nema. Mi smo to učinili da bismo izvršili plan. . .« ³⁵ Situacija je bila toliko stravična da je o situaciji prilikom otkupa, na Trećoj sjednici CK KPJ o stanju u Hrvatskoj, izvještaj podnio Vladimir Bakarić, rekavši da je u Slavoniji prilikom otkupa ubijeno pedesetak seljaka. ³⁶ To je bio jedan od razloga zbog kojih su propali trgovci i kulaci koji su »vršili informbiroovsku propagandu«. ³⁷ Veliki odlazak, odnosno kažnjavanje, isključivanje seljaka iz Partije započelo je upravo 1949. godine. Naime, rekvizicija, osnovni izvor snabdijevanja u NOB-u postradalog stanovništva, napuštena je odmah nakon oslobođenja, u lipnju 1945. godine. Tada se prešlo na obavezni otkup poljoprivrednih proizvoda. To je zapravo bila privremena mjera u tim vrlo teškim poslijeratnim vremenima. Otkupna politika mijenjala je nekoliko puta svoje vrlo oštre metode iz 1945. godine, a bila je i utvrđena saveznim propisima. U tijeku 1946. i 1947. godine nastupila je određena liberalizacija u otkupnoj politici, koja je čak omogućivala proizvođačima da zadrže nešto poljoprivrednih proizvoda za sebe, odnosno za slobodnu prodaju. Ipak, najveći teret tih davanja i nadalje je padao na leđa bogatih seljaka. ³⁸ Kompletniju, kritičniju sliku i ocjenu stanja u provođenju partijske linije daje nam godišnji izvještaj Centralnog komiteta Komunističke partije Hrvatske za 1947. godinu. ³⁹ U izvještaju su navedeni svi relevantni problemi s kojima se Partija Hrvatske susretala, s točnim naznakama problema i kotarskim komitetima gdje su se pojavili. Pogledajmo što o tome svemu piše u izvještaju: »... jedan od ozbiljnih problema sa kojima se susrećemo u partijskoj organizaciji jest krutost u provođenju partijske linije. Krutost u provođenju partijske politike navise dolazi do izražaja kod partijske organizacije na selu prilikom raznih akcija, kao što je mobilizacija radne snage za sječu drva, otkup obveznih viškova i sl. Kod takovih akcija partijska organizacija nije pokazala dovoljno strpljenja i upornosti da uvjeri mase u potrebu tih akcija, već je često i prerano pribjegavala i drugim sredstvi-

³⁴ Isto.

³⁵ Isto.

³⁶ Isto.

³⁷ Isto.

³⁸ Struktura poljoprivrednog posjeda 1946. godine bila je ovakva: državni posjed 0,8%, seljačke radne zadruge 0,4%, privatni posjed 98,8%. I u narednim godinama dominantno mjesto zauzimaio je privatni posjed: 1948. godine udio je bio 95,8%, 1949. godine 80,3% itd.

³⁹ AISP, CK SKH 25/III/2.

ma, kao što je zaplašivanje kaznama i sl.⁴⁰ Zapravo, krutost u provođenju partijske linije, kaže se u tom materijalu dalje, negativno se odrazilo na saveznike u redovima Fronte, s jedne strane, a s druge strane gušila je dobronamjernu kritiku izvanpartijskih masa. Sličnih nedostataka bilo je i u partijskim organizacijama u poduzećima. Partijske organizacije u poduzećima nisu dovoljno objasnile smisao i potrebu dodatnih napora koje je činio čitav narod, a u prvom redu radnička klasa, u težnji za realizacijom Petogodišnjeg plana. Također smisao takmičenja nije dovoljno objašnjen radnicima, zbog čega su neki radnici pružili otpor takvu sistemu rada. Osim krutosti u tim pitanjima dolazi do izražaja i šablonsko prilaženje izvršavanju pojedinih zadataka koje je postavljao CK.⁴¹ Osim toga, partijska organizacija nije pokazivala dovoljno brige za ljude i za njihove svakodnevne egzistencijalne potrebe, kao što je pitanje stanova, redovna opskrba, stanje u menzama itd. U nastavku izvještaja nalazimo: »U toku prošle godine imali smo nekoliko slučajeva grubog kršenja discipline, što je dovelo do iskrivljavanja političke linije samovoljnim postupcima nekih komiteta i pojedinih članova Partije.«⁴² Zbog takvog stava partijske organizacije, koja je tolerirala takve postupke, došlo je do ubojstva nekoliko katoličkih svećenika. Protuzakoniti postupci, kao što je fizičko obračunavanje s političkim neprijateljima, naročito svećenicima, vrlo su često donijeli velike štete i nepotrebne neugodnosti članovima Partije, kao i samoj KPJ — KPH. Uzroci tih samovoljnih postupaka bili su u prvom redu u slabostima dotičnih partijskih organizacija, jer su išle linijom fizičkog uklanjanja neprijatelja umjesto političke borbe s njim. Osim toga, neki komiteti i pojedini partijski rukovodioci izgubili su kriterije te nisu shvatili da su doneseni državni zakoni zapravo nova sredstva u rukama Partije za borbu protiv političkih neprijatelja. Isto tako bilo je i pogrešnog shvaćanja dužnosti i prava Partije u odnosu prema postojećim zakonima, što je dovodilo do samovoljnih postupaka i kršenja zakona, jer su neki članovi Partije bili uvjereni da neće morati odgovarati za svoje protuzakonite postupke pred narodnim vlastima. Mjere koje je poduzimao Centralni komitet u takvim slučajevima nisu bile dovoljno efikasne, jer nisu bile poznate svim partijskim organizacijama. Zbog samovolje i drugih protuzakonitih postupaka kažnjeno je dosta članova Partije partijskim i prekršajnim sudskim kaznama.⁴³ Budući da je bilo pojava samovolje, Partija je poduzimala oštre mjere protiv onih članova Partije koji su se pomirljivo odnosili prema samovoljnim postupcima i koji su krnjili ugled Partije i vlasti. Osim samovoljnih postupaka i obračuna s političkim neprijateljima bilo je također i slučajeva

⁴⁰ Isto.

⁴¹ Primjera radi, sjetveni plan šablonski se prenosio iz ministarstva na kotare, iz kotara na selo i pojedina domaćinstva, a da se nije vodila briga o mišljenju samih seljaka.

⁴² U kotaru Sisak tri su člana Kotarskog komiteta sudjelovala u ubojstvu jednog seljaka, kojega su proglasili neprijateljem, a pravi povod ubojstvu bio je ljubavni odnos sa ženom jednoga od te trojice. Da bi forma bila zadovoljena, ubijeni seljak bio je proglašen i za neprijatelja razvoja seljačkih radnih zadruga.

⁴³ Tri člana Kotarskog komiteta Siska bila su osuđena na više godina prisilnog rada. U okrugu Slavonski Brod strogim partijskim kaznama kažnjena su dva člana Okružnog komiteta, a s dužnosti političkih sekretara smijenjena su tri člana.

zloupotrebe položaja za osobne koristi i sudjelovanja u malverzacijama. Kršenja Statuta bilo je i u pitanju kritike i samokritike, koja je bila na vrlo niskom stupnju, a ponegdje je i sasvim izostala. Osnovne su organizacije tome posvećivale vrlo malo pažnje. Članovima se nije ukazivalo na to da takvim svojim postupcima narušavaju partijsku disciplinu, kako je bilo rečeno u Statutu.

Zbog nedostatka kritike i samokritike nije došla dovoljno do izražaja ni demokratičnost u partijskim organizacijama. Partijsko članstvo u mnogim slučajevima nije bilo sklono kritizirati partijska rukovodstva, zbog čega su se pojedini članovi kotarskih komiteta jako osilili.⁴⁴

Iz toga vrlo kratkog dijela izvještaja Centralnog komiteta KPH za 1947. godinu vidimo da članovi Partije nisu bili imuni na slabosti, da se nisu ni moralno ni politički isticali onako kako je zamišljalo više partijsko rukovodstvo, i kako je željela KPJ. Bili su podložni općeljudskim slabostima, pa čak i kriminalnim djelima za koja su zakonski odgovarali i bili kažnjavani, a u nekim slučajevima i primjerno strogo. No, mora se priznati da je na tom planu ipak dosta učinjeno. Partijske su organizacije u tom vremenu učinile vrlo značajan korak naprijed u organizacijskom učvršćenju i partijskoj disciplini. Organizacijski problemi zaostajali su za ostalim problemima partijskog rada. Međutim, to nije krivnja samo partijskih organizacija. Organizacijsko pitanje Partije i dužnost organizacijskih sekretara, i kotarskih i gradskih komiteta, nisu bili potpuno valorizirani. Rad na organizacijskim pitanjima u komitetima, a naročito rad organizacijskih sekretara, najvećim se dijelom svodio na administrativni posao, na sređivanje partijskih dokumenata, prikupljanje raznih podataka itd. Rezultat toga bila je nemogućnost organizacijskih sekretara, koji su tim poslovima bili zatrpani, da budu kreativne vodeće ličnosti, da budu organizatori provođenja partijske linije i politike, odnosno odluka koje je donosila Partija. Zbog poslova koji ne pripadaju njihovom »resoru« nisu mogli obavljati svoju osnovnu funkciju — ujedinjavanje partijskog rada svih jedinica, i kontrolu provođenja pojedinih odluka. Iako su organizacijski sekretari u pojedinim komitetima radili danonoćno, ipak su izostali pozitivni rezultati. Uzroci su toga često bili neorganiziranost u obavljanju poslova i nedostatak profesionalnog partijskog kadra.

Partijski budžet bio je formiran iz različitih izvora. Prvi i osnovni izvor prihoda bile su mjesečne partijske članarine, odnosno redovni članski uložci i dobrovoljni prilozima. Dobrovoljne priloge davali su članovi iz svojih izvanrednih prihoda, zarada. Članovi Partije i kandidati plaćali su mjesečnu članarinu u određenom postotku od svojih brutto primanja u jednom mjesecu. Visinu članarine određivao je CK KPJ. Neredovitost ubiranja članarina često je bila na dnevnom redu sastanaka partijskih organizacija. Kršenje Statuta u pitanju partijske članarine zauzimalo je prvo mjesto.⁴⁵ Vrlo velik broj članova Partije nije plaćao članarinu jedan, pa

⁴⁴ Sekretar Kotarskog komiteta Gline činio je niz nepravilnosti u Narodnom odboru i prema ostalim članovima komiteta, ali se oni nisu usudili tome suprotstaviti, niti to javno iznijeti na sastanku niti javiti u CK KPJ.

⁴⁵ Statut KPJ u članu 7. predviđio je da onaj tko neopravdano ne plati tri mjeseca članarinu gubi članstvo u Partiji.

čak do tri mjeseca, te zbog toga odmah bio kažnjen najstrožom partijskom kaznom — isključenjem. Statut je, što se toga tiče, bio prilično liberalan i egzaktno je naglašavao da nije potrebno prilikom takvih prekršaja odmah primjenjivati najtežu kaznu. Ipak, velika većina partijskih organizacija baš je nju primjenjivala.⁴⁶ U Statutu je bilo precizirano da je član KPJ svatko tko se podvrgava odlukama Partije i plaća mjesečnu članarinu, odnosno da neredovno plaćanje članarine povlači za sobom određene disciplinske mjere, ali ne isključenje koje se tako mnogo u tim slučajevima primjenjivalo.

Osim članova Partije, članarine nisu redovno plaćale ni partijske organizacije. Jedan broj partijskih organizacija zakašnjavao je s uplatom prikupljene članarine, a neke je nisu uplatile ni po nekoliko mjeseci. I prema njima su poduzimane disciplinske mjere kao i prema pojedincima. Takvo njihovo kršenje Statuta blokiralo je uvelike rad Partije i provođenje njezine zacrtane politike.

Od sveukupnog iznosa prikupljene članarine i dobrovoljnih priloga kotarskim je komitetima ostalo na raspolaganju 15%, okružnim 25%, a 60% iznosa dostavljalo se na raspolaganje CK KPH. Predviđena financijska sredstva partijsko je rukovodstvo trošilo za održavanje svoga administrativno-tehničkog aparata. Stoga je neplaćanje članarine ili njezino neredovito slanje imalo negativne refleksije.

Nakon uvođenja nove povećane tarifne osnove za plaćanje članarine bilo je vrlo mnogo nezadovoljnih,⁴⁷ najviše među članovima KP u seljačkim radnim zadrugama.⁴⁸ Do nesuglasica je uglavnom dolazilo, po mišljenju partijskog rukovodstva, zbog toga što komiteti nisu »pravilno rastumačili« svrhu nove naplate članarine. Prikupljanje nove povećane članarine obavljalo se pod geslom »to je direktiva CK KPJ«.⁴⁹

Mnogo kršenja Statuta bilo je i prilikom primanja novih članova u Partiju. Propusti te vrste, a o kojima ovdje neće biti detaljnijih naznaka, bili su vrlo veliki. Neke osnovne partijske organizacije prilikom prijema nisu zahtijevale detaljnu biografiju kandidata, često nisu tražile preporuku dvojice predlagača, a događalo se da o primanju ne dostave obavijest nadležnom komitetu, koji ju je morao potvrditi. Vrlo često zanemaren je kandidatski staž, što ga je predviđao Statut i koji je bio obvezatan za sve buduće članove Partije, osim kad je iznimku dopustio CK KPJ ili KPH.⁵⁰ Po mišljenju pojedinih partijskih rukovodilaca, masovno primanje u Partiju utjecalo je donekle na sve manju čvrstoću partijske organizacije nakon završetka rata i kasnijih godina. Osnovni nedostatak gotovo svih partijskih organizacija prilikom prijema novih članova bila je nedovoljna briga o pripremi kandidata za njihov ulazak u članstvo KPH. Provjera nije bila na adekvatnoj razini, nije bila ozbiljno shvaćena. Rezultat toga bio je ulazak u redove Partije i onih članova

⁴⁶ Statut KPJ, član 9.

⁴⁷ ACK SKJ, II, K—1/2.

⁴⁸ AISP, CK SKH, Analiza kršenja Statuta 1951.

⁴⁹ Isto.

⁵⁰ Statut KPJ, član 4.

kojima nije bilo mjesto u njoj. A upravo iz tih razloga uveden je i kandidatski staž.⁵¹

Iako rukovodstvo Partije nije bilo zainteresirano za prijem seljaka, ipak je novo partijsko članstvo bilo velikim dijelom regrutirano iz seljačkog staleža, koji je bio najmasovnije zastupan i u NOB-u. To je bilo i normalno, budući da su seljaci bili najbrojniji dio stanovništva Hrvatske.⁵² Taj se omjer mijenja kasnijih godina zbog masovnih odlazaka seljaka u grad. Seljaci tada postaju tvornički radnici i u socijalnoj strukturi KPH preuzimaju primat, dakle mijenjaju njezinu socijalnu strukturu. Postojao je dogmatski i sektaški pristup prilikom prijema novih članova u KP. Osnovni kriterij Partije bila je težnja da se u što većem broju primaju radnici. Stoga su i dane preporuke i ublažavani kriteriji za njihov prijem. Kad njihov broj nije zadovoljavao, partijska su rukovodstva smatrala da je posrijedi sektaštvo. Zapravo, sektaštvo se najviše manifestiralo prilikom prijema u KP onih pojedinaca koji su dolazili iz redova inteligencije. Naime, smatralo se da su oni nosioci građanske i tradicionalne svijesti, da preziru (kult) fizičkog rada — imali su status tzv. idejno nepodobnih. Takav stav, sektaški, očitovao se i kod prijema u Partiju žena i pripadnika narodnosti.⁵³

Osnovni razlog postavljanja oštrijih kriterija za prijem u članstvo u pojedinim razdobljima bio je u shvaćanju da će omasovljenje KP dovesti u pitanje njezinu klasnu i revolucionarnu čistoću i njezinu kadrovska obilježje kakvo je postojalo u razdoblju njezina ilegalnog djelovanja. Shvaćajući opasnost takvog stava, najviše partijsko rukovodstvo zahtijevalo je od nižih organa da »snize« kriterije za prijem novih članova u Savez komunističke omladine Jugoslavije (SKOJ), koji je bio gotovo neiscrpan izvor regrutiranja novih članova KPJ—KPH.

Članovi SKOJ-a imali su pravo neposrednog prijema u KPJ—KPH, odnosno, za njih se nije predviđao inače obvezatan kandidatski staž. »Snižavanje« kriterija za prijem u KPJ bilo je u skladu s aktualnim političkim trenutkom u netom oslobođenoj zemlji.

KPH je, može se reći, uspješno provodila omasovljenje svojih redova. Ipak, gledajući sve regije NR Hrvatske, nije se svugdje s jednakim uspjehom provodila partijska inicijativa o prijemu članstva. Prema tumačenju partijskog rukovodstva to je i bilo »normalno«, budući da je stanovništvo nekih područja bilo mnogo manje aktivno u NOB-u. Veći prijem novih članova u KP bio je praćen i određenim odstupanjima, koja nisu bila primjerena partijskoj politici. Događalo se čak da je CK KPH imperativno

⁵¹ Kotarski komitet Dvora na Uni predlaže da se u tijeku jednog mjeseca primi u Partiju 100 novih članova, a u isto vrijeme i da se 70 prije primljenih vrata u status kandidata, jer ne ispunjavaju uvjete da postanu članovi Partije.

⁵² Stipe Šušar, Komunistička partija Jugoslavije i seljačko pitanje, *Naše teme*, broj 7/1969., 1109.

⁵³ Prvih godina nakon oslobođenja KP se izrazitije sukobljava sa sektaškim pojavama koje su se izražavale u raznim oblicima — u otporu prijemu u Partiju intelektualaca, žena i pripadnika narodnosti, u pripremanju malog broja kandidata i sl. Razlozi tih pojava bili su različiti — u oštrim kriterijima za prijem, u shvaćanju da omasovljenje Partije dovodi u pitanje njezinu klasnu i revolucionarnu čistoću, u apsolutiziranju njezina kadrovske obilježja i sl.

Izvori za Istoriju SKJ — Sednice CK KPJ 1948—1952, Beograd 1985., 715.

zahtijevao od okružnih, pa i oblasnih komiteta, da u svoje redove prime

određen broj novih članova. Takve zadatke trebalo je izvršiti u vrlo kratkom roku.⁵⁴ Istodobno su neka niža partijska rukovodstva razmišljala i o privremenom prekidu prijema novih članova. Tu pauzu mislila su iskoristiti za organizacijsko prilagođivanje tadašnjih partijskih organizacija novim uvjetima omasovljenja KP.

Kod prijema seljaka u KP također su pojedine organizacije činile propuste. Naime, Partija je prema seljaštvu imala rezerve, ponajviše zbog ideoloških razloga. Kulak, bogati seljak, bio je u to vrijeme sinonim za eksploatatora. Bogati su seljaci opet smatrali da zahtjevi nove vlasti, obavezni otkupi žita i ostalih seljačkih proizvoda nisu realni, odnosno da su mnogo veći od njihovih mogućnosti. Često se otkup obavljao uz vrlo oštre represivne mjere, koje su ponekad završile i odvođenjem seljaka u zatvor. Partijske su se organizacije prilikom prijema seljaka uglavnom držale načela da treba primiti samo one seljake koji su bili suradnici ili sudionici NOB-a. Tako je u Partiju omogućen ulazak manjem broju bogatih seljaka, koji su pružali otpor otkupu i provođenju agrarne reforme, što je opet dovelo do njihova kažnjavanja.

U KPH su primani i oni pojedinci koji su ranije pripadali raznim građanskim političkim strankama. Neki od njih nalazili su se na raznim rukovodećim položajima u poduzećima. Za njihov prijem u KPH jedan je od najvažnijih preduvjeta bio aktivno sudjelovanje u NOB-u, te da su istaknuti rukovodioci u svojim okruzima. O njihovu prijemu konačnu su odluku donosili odgovarajući okružni komiteti.

Osim već naznačenih razloga zbog kojih su članovi Partije bili kažnjavani, odnosno isključivani iz članstva, velik broj članova bio je od 1948. isključen zbog prihvatanja Rezolucije Informbiroa. Kao što je poznato, Rezolucija IB i kampanja protiv Jugoslavije imala je goleme razmjere i reflekse na čitavo partijsko članstvo. U zemlji su se od 1948. godine nadalje osim dotadašnjih »neprijatelja«, od kojih smo neke već naznačili, pojavili i novi »neprijatelji«, informbiroovci, čiji je zadatak bio, kako se smatralo, rušenje postojećeg poretka. Borba protiv takvog »neprijatelja« bila je vrlo teška, jer su to pretežno bili ljudi koji su se nalazili na vrlo odgovornim dužnostima u državnom, partijskom i armijskom aparatu. U razdoblju 1948.—1952. partijski su organi redovito analizirali stanje u organizacijama u vezi s »djelovanjem sa IB-pozicija«. Niz partijskih i državnih rukovodilaca isključen je u to vrijeme iz KPJ na osnovi optužbe o podržavanju Rezolucije IB, te na osnovi administrativnih kazni upućen na prisilni rad i »preodgajanje« u neki od za to predviđenih zatvora. U jesen 1950. tako su kažnjeni i članovi CK KPH Dušan Brkić, Rade Žigić i Stanko Opačić.⁵⁵ Rezolucija IB-a kod većine je članova Partije izazvala priličnu zabunu i dezorijentaciju. Rezultat toga bio je vrlo oštar stav KP prema članovima kolebljivcima i simpatizerima Rezolucije, što je dovelo do njihova masovnog isključivanja iz Partije.

Iako se vrlo mnogo radilo na rješavanju organizacijskih problema i poboljšanju rada partijskih organizacija, stanje nije potpuno zadovoljavalo.

⁵⁴ ACK SKJ, H—K—21/26.

⁵⁵ ACK SKJ, V, K—21/29.

Iz izvještaja instruktorskih grupa CK KPJ o obilasku partijskih organizacija u Hrvatskoj s početka 1948. godine vidi se da ima još dosta propusta. Ti propusti, iako naoko »sitni«, bili su velika zapreka pravilnom provođenju partijske politike. »Očigledno je, da se izgubio svakodnevni sitan politički rad u masama, da nema borbe za ubjeđivanje svakog čovjeka, da ne postoji interes da se svaki čovjek pravilno obavijesti i ubijedi u pravilnost naših mjera. Ni traga nema od dnevne aktualne informacije, koja bi strujala, držala mase u mobilnom stanju i davala perspektivu kao što je to bilo u vrijeme rata. Te mase ne stoje kao nekad u ratu na onom visokom političkom nivou, nemaju one perspektive koja im je omogućavala da snose najveće teškoće. Kažnjavanje kao vaspitna mjera shvaćena je u većini partijskih organizacija nepravilno.«⁵⁶ Kriterij za odmjeravanje kazni bio je, kao i obično, vrlo strog. Od svih partijskih kazni najviše se primjenjivala kazna isključenja. U postupku kažnjavanja kotarski su komiteti vrlo malo vodili računa o tome da odluku o kažnjavanju pravilno i s uvjerenjem primi ćelija i onaj tko se kažnjava. Međutim, mnoge ćelije »nisu bile ubjeđene u pravilnost izricanja kazne koje kotarski komiteti sprovode.«⁵⁷

Osim zanemarenog rada s masama, jedan je od razloga kažnjavanja partijskog članstva bio i nedolazak na javne radove za izgradnju vitalnih objekata privrede. Više članova KP bilo je kažnjeno isključenjem iz članstva KP zbog neodazivanja na te radove. »Tim kažnjavanjem činjene su često grube greške prema drugovima koji su tek došli iz vojske, a po odluci Partije trebali su da idu na prugu.«⁵⁸ Problema je bilo raznovrsnih. »Borba protiv oportunitizma u ćelijama po pitanju sprovođenja privrednih mjera na selu dovodi katkada do opasnosti da se potpuno otupi kritičnost ćelije u odnosu na direktive kotarskih komiteta i mogućnost njihovog ostvarenja. Plašeći se da ne ispolje oportunitizam ćelije često rade protiv svog ubjeđenja.«⁵⁹

I u komuniciranju na relaciji partijska rukovodstva—članovi bilo je odstupanja, neprincipijelnosti, nepravilnosti, nediscipline, odnosno kršenja Statuta. »Dešava se da komiteti sprovode pojedine odluke bez dovoljnog ubjeđivanja ćelija u njihovu pravilnost. Ima pojava grubog i samovoljnog odnosa prema članovima Partije, tako da su pojedini rukovodioci na svoju ruku istjerivali sa sastanka, kažnjavali, pa i isključivali članove Partije.«⁶⁰ Tih pojava bilo je u svim godinama naznačenog razdoblja, a da ne govorimo o razdoblju odmah poslije oslobođenja.

Problem dobrovoljnih — obaveznih — radova bio je vrlo aktualan. Dobrovoljni radovi, općenita značajka poslijeratnog razvoja zemlje, imali su vrlo dobre rezultate i odaziv građana. Međutim, to često nije bilo pravilno postavljeno, što je rezultiralo kažnjavanjem članova Partije. »Partijske organizacije u ovom pogledu komanduju i vrše pritisak, naročito na svoje članstvo, više nego ubjeđuju. Mnogobrojna isključenja iz Partije starih boraca i partijaca zbog neispunjavanja obaveza, česta pojava dava-

⁵⁶ ACK SKJ, V, K—21/28.

⁵⁷ Isto.

⁵⁸ Isto.

⁵⁹ Isto.

⁶⁰ Isto.

nja ostavki na partijsko članstvo, svjedoči o tome, da se metod ubjeđivanja u Fronti i u Partiji ozbiljno narušava.⁶¹

Mnoge obveze koje su postavljene pred partijske organizacije i koje je trebalo na vrijeme ispuniti stvarale su u partijskim organizacijama određenu grozničavost, žurbu, i u takvoj situaciji metoda partijskog ubjeđivanja, kao i sve ostale metode, činile su se suvišnima, što je dovodilo do odugovlačenja prilikom ispunjavanja tih zadataka. Rezultat toga bila je primjena najkraćeg puta u ostvarivanju tih obveza, a to je: naređivanje, komandiranje s površnim obrazloženjem. »Sama partijska rukovodstva nisu na visini svojih političkih zadataka i sama politički relativno nerazvijena, utonula su u praktičizam, iako su zaista svjesna tog svog nedostatka.«⁶²

Zbog svojih propusta članovi Partije bili su kažnjavani. Kao što je rečeno, kazni i ideoloških mjera bilo je nekoliko vrsta, ovisno o stupnju počinjenih grešaka. Komunistička je partija u tom razdoblju strogo kontrolirala ne samo izvršenje radnih zadataka nego i privatni život svakog pojedinog člana. Mnogi članovi Partije nisu mogli vjerovati da će biti kažnjeni tako ostrim kaznama zbog nečega što su smatrali nevažnim. A kažnjavalo se vrlo mnogo i za vrlo sitne prijestupe. Odlazak na sprovod majke ili oca, na kojemu je bio prisutan svećenik, kažnjavao se vrlo oštro. Takvi stavovi partijskih organizacija bili su, nažalost, kontraproduktivni. Ti članovi nisu uvidjeli svoju »grešku«, ali su u kasnijoj fazi postali vrlo oštri protivnici partijskog sistema, a neki poslije prešli na stranu informbiroovaca i težili rušenju nove vlasti.

Kao što je već naznačeno, Partija je budno pratila kako se njezini članovi ponašaju na poslu, u obiteljskom životu, s kim se druže i koga pomažu, što govore o svojim partijskim kolegama ili rukovodstvu. Lažan podatak dan u biografiji ili anketnom listu, nedopuštena materijalna korist, kao i niz drugih grešaka, bili su strogo kažnjavani. Prema raspoloživoj arhivskoj građi, u spomenutom razdoblju razlozi kažnjavanja članova Komunističke partije bili su ovi: aljkavost u radu, abortus (pobačaj), bijeg u inostranstvo, bijeg s radne akcije, bijeg s rada iz rudnika »Raša«, davanje drugom svoje partijske knjižice, davanje netočnih podataka, druženje s neprijateljem, davanje lažnih podataka o stanju seljačkih radnih zadruga (SRZ), sudjelovanje u borbama protiv boraca NOV-a, frakcionaštvo, fizički napad na člana KP, falsificiranje pečata mjesnog NO, gubljenje partijske knjižice, glasanje u kutiju bez liste, krštenje djeteta u crkvi, krađe, klevetanja narodne vlasti, korištenje svog položaja u osobne svrhe, kažnjavanje pravovaljanom osudom Kotarskog suda, korištenje narodne imovine u osobne svrhe, krađe štambilja mjesnog NO, kršenje Statuta po raznim osnovama, klevetanje partijskog rukovodstva, kolebljivost, klanje stoke u vrijeme zabrane, klanjanje u džamiji, loše postupanje sa strankama, ljubavni odnos s kažnjenikom, ljubavni odnos s neprijateljskim elementom, napuštanje supruga dok je bio na partijskom školovanju, neplaćanje poreza, nestanak novca iz blagajne, neizvršavanje kontrahaže duhana, nesuglasice s vozačem službenog automobila, nemarni rad s pioni-

⁶¹ Isto.

⁶² Isto.

rima, napuštanje rada u knjigovodstvu SRZ, nerad u državnom odmaralištu, nepravilan odnos prema svojoj drugarici, nepravilan odnos prema svojoj obitelji, neodazivanje na dužnost, neizvršavanje privrednih obveza prema državi, nesakupljanje partijske članarine, nepravilna raspodjela potrošačkih karata, neprijateljsko držanje u masama, nepravilno držanje na sudu, neulazak sa svojom radnjom u državni sektor, nošenje oružja bez dozvole, neprihvatanje dužnosti direktora, nevođenje brige za otkup stoke, nepravilni odnos prema namještenicima, nezalaganje prilikom proslava Dana žena, nemoralno vladanje dok se suprug nalazio u partijskoj školi, neodržavanje sastanaka kao sekretara komiteta, nepravilan otkup robe, nemoral, neglasanje za kandidata predloženog od strane Narodne fronte, nepravilan stav prema stavovima Kotarskog komiteta, nedisciplinarnost, nezalaganje u radu, neiskrenost, neiskrenost prema Partiji, neizvršavanje partijskih zadataka, neodlaženje u partijsku školu, neodlaženje na dužnost, neposlušnost, nedolazak na partijske sastanke, neulazak u SRZ, neplaćanje partijske članarine, neodvajanje od žene simpatizerke Rezolucije IB-a, neprihvatanje odluke Kotarskog NO o premještanju na drugu dužnost, neprihvatanje jugoslavenskog državljanstva, nerad u omladinskoj organizaciji, neodlazak na radne akcije, malodušnost u borbi za socijalistički preobražaj zemlje, opijenost na stranom brodu, oportunistički stav prema privrednim zadacima, ogovaranje narodne vlasti, oportunizam, pisanje netočnih podataka u anketnom listu, pisao više trudodana nego što je izvršio, pisanje netočnih podataka u partijske dokumente, prikrivanje prošlosti (bili u neprijateljskim redovima), pronevjera, pijanstvo, prisvajanja narodnog zlata, pronevjera narodne imovine, pronevjera karata dopunskog snabdijevanja, pronevjera državnog novca, podržavanje frakcijskih grupa u Partiji, pronevjera tekstilnih karata, pokušaj ubistva žene koja ga je psovala, pokušaj da se otruje, podržavanje Rezolucije Informbiroa, razorni rad u SRZ, religija, razbijanje kipa svetaca, samovolja, samovoljno napuštanje partijskog rada, samovoljno napuštanje dužnosti, sudska kazna od osam mjeseci prisilnog rada, sakrivanje puške, sažalijevanje informbiroovaca uz razne usluge, sakrivanje suprugovog pištolja, skidanje parole s kuće u vrijeme prolaza Titove štafete, slabo učenje na partijskom kursu, sklapanje poslova sa ženom koja je suđena na sedam godina zatvora od narodne vlasti, spavanje za vrijeme dežurstva, šverc, tučnjava, tučenje rodoljuba, ubistvo radi lične mržnje, učešće u neprijateljskim redovima (bio koljač), ubistvo djevojke, ubijanje djevojčice automobilom, uhvatio partizana (1942.) i predao ga Nijemcima i to nije naveo u anketnom listu, učešće na svadbi informbiroovca, uzimanje novca iz sindikalne blagajne za osobne svrhe, vjenčanje u crkvi, vršenje religioznih obreda, zloupotreba položaja, želja za prekidom članstva u Partiji itd.

Iz ovih više od stotinu razloga zbog kojih su članovi Partije bili raznim kaznama kažnjavani vidi se da je Partija od svojih članova zahtijevala, osim strogog pridržavanja partijske discipline shodno Statutu KPJ/KPH, i vrlo, vrlo visoke moralne i etičke norme.⁶³

⁶³ Neki razlozi kažnjavanja bili su u suprotnosti čak s Ustavom, npr. klanjanje u džamiji.

IV. Analiza partijskih kažnjavanja u okruzima i oblastima KPH

Godine 1945. Komunistička partija Hrvatske/Jugoslavije bila je klasična kadrovska partija: malobrojna, hijerarhijski strukturirana, s jasno profiliranim likom članova. Na to je utjecalo ugledanje na koncepciju Boljševičke partije, ali i uvjeti prijeratnog djelovanja KPJ.

Prema dotad poznatom uzoru, sovjetskom modelu, KPJ je bila organizacija profesionalnih revolucionara čiji je zadatak organiziranje i provođenje socijalističke-proleterske revolucije. Taj osnovni zadatak utjecao je na njezinu unutrašnju strukturu, koju je posebno karakteriziralo centralističko ustrojstvo, podređenost direktivama najviših organa, bespogovorno prihvaćanje osnovnih ideoloških postulata. Većinu u članstvu KPJ činili su seljaci, te je KPJ 1945. godine bila više »predvodnica« radničko-seljačkog klasnog saveza nego »avangarda radničke klase«. Osvajanjem političke vlasti KPJ je iz dotadašnje ilegalnosti prešla u poziciju partije na vlasti, što je znatno utjecalo i na njezinu strukturu članstva, osobito u politici prijema novih članova. Obnova članstva (jer je velik broj članova Partije poginuo u toku rata) većinom se obavljala iz redova omladinske populacije, pogotovo iz omladinske organizacije i SKOJ-a. U naznačenom razdoblju KPH se i apsolutno i relativno uvećavala. Osobito se nastojalo primiti što više radništva, kako bi se uravnotežila socijalna proporcija njezina sastava. Ali u cijelom razdoblju, unatoč oštroj politici prema selu i blagim kriterijima u prijemu radništva, taj je proces tekao sporo. Povećanje članstva obično se provodilo putem kampanje, kada su i kriteriji bili prilično ublaženi, što je opet imalo za posljedicu da se otvarao prostor za buduće povremene »čistke« od onih koji, kako bi se kasnije utvrdilo, »nisu zaslužili da uđu u KP«.

U KPH je priliv članstva bio masovan osobito 1945. godine, od lipnja do prosinca, kada je u prosjeku mjesečno primano 3800 novih članova.⁶⁴ Tada je i apsolutno i relativno bilo najmanje kažnjavanih, a osobito isključenih, članova. Određena stagnacija u rastu članstva 1946. i 1947. praćena je oštrijom politikom u kažnjavanju za različita nestatutarna postupanja. Iako je 1948. godine velik broj kažnjanih i isključenih, poduzeta je bila i kampanja ulaska novih članova, sve to u vezi s okolnostima nastalim u povodu Rezolucije IB. »Kaznenom« politikom nastojao se spriječiti eventualni politički raskol u KPJ, na koji je Rezolucija i računala, a istodobnim kampanjskim omasovljivanjem Partije nastojalo se da se zadobije jača politička potpora u pučanstvu. Posljedice toga sukoba najočitije su 1949., kada je kažnjavanje i isključivanje dobilo zaista razmjere »čistke«. Tome je pridonijela i politika kolektivizacije, te njezine nasilne metode. U gradovima, kao industrijskim, političkim, administrativnim i kulturnim središtima, organizacije KP bile su brojnije. Činili su ih pretežno radnici i namještenici, čiji je postotak u ukupnom članstvu u to doba počeo izuzetno rasti.

⁶⁴ Berislav Jandrić, *Oslobodenje Hrvatske 1945.* Zbornik, 1986., 72. Usporedi: Organizacioni razvoj i struktura KPH u Dalmaciji od oslobođenja do 1950. godine, *Pogledi*, Split 1986., br. 3—4/1986., 253. Isti, Prilog proučavanju organizacionog stanja i strukture KPH u Slavoniji od oslobođenja do Prve konferencije za Osječku oblast (1945—1949).

Tabela 1.

PARTIJSKE KAZNE KPH 1945. (od lipnja)
(Brojčano stanje)⁶⁵

Redni broj	Komitet	Opomena	Ukor	Strogi ukor	Strogi ukor s posl. op.	Isključenje	Ukupno
1.	Oblasni komitet Dalmacije	101	10	14	9	13	147
2.	Oblasni komitet Istre	34	7	2	2	6	51
3.	Oblasni komitet Slavonije	78	16	1	8	4	117
4.	Oblasni komitet Zagreba*	—	—	—	—	—	—
5.	Okružni komitet Banije	57	31	18	21	48	175
6.	Okružni komitet Gorskog kotara	16	6	4	8	22	56
7.	Okružni komitet Hrvatskog primorja	12	3	7	2	17	41
8.	Okružni komitet Karlovca*	—	—	—	—	—	—
9.	Okružni komitet Like	14	11	3	15	32	75
10.	Okružni komitet Pokuplja	25	10	8	12	6	61
Ukupno:		337	94	57	77	158	723

* Ne postoje relevantni podaci.

⁶⁵ AISP, CK SKH, 1945.

Tabela 2.

PARTIJSKE KAZNE KPH 1946.
(Brojčano stanje)⁶⁶

Redni broj	Komitet	Oponena	Ukor	Strogi ukor	Strogi ukor s poslj. op.	Isključenje	Ukupno
1.	Oblasni komitet Dalmacije	183	102	38	14	295	632
2.	Oblasni komitet Istre*	—	—	—	—	—	—
3.	Okružni komitet Banije	1	4	12	11	51	80
4.	Okružni komitet Bjelovara	11	9	2	19	92	133
5.	Okružni komitet Daruvara	35	11	7	16	31	100
6.	Okružni komitet Karlovca*	—	—	—	—	—	—
7.	Okružni komitet Like	13	3	4	9	64	93
8.	Okružni komitet Primorja	15	7	11	2	117	152
9.	Okružni komitet Osijeka	64	52	34	7	72	229
10.	Okružni komitet Slavenskog Broda*	—	—	—	—	—	—
11.	Okružni komitet Varaždina	38	10	4	2	59	113
12.	Okružni komitet Zagreba*	—	—	—	—	—	—
13.	Gradski komitet Zagreba*	—	—	—	—	—	—
Ukupno:		360	198	112	80	781	1532

* Ne postoje relevantni podaci.

⁶⁶ Isto, 1946.

Tabela 3.

PARTIJSKE KAZNE KPH 1947.
(Brojčano stanje)⁶⁷

Redni broj	Komite Okrug	Opomena	Ukor	Strogi ukor	Strogi ukor s poslj. op.	Isključenje	Ukupno
1.	Oblasni komitet Dalmacije	170	26	8	1	351	556
2.	Oblasni komitet Istre	23	15	5	1	108	152
3.	Okrug Banija	17	2	10	7	166	202
4.	Okrug Bjelovar	7	11	4	6	115	143
5.	Okrug Daruvar	24	36	16	11	45	132
6.	Okrug Karlovac	31	22	8	2	93	156
7.	Okrug Lika	8	14	11	5	132	170
8.	Okrug Primorsko-goranski	9	11	9	2	105	136
9.	Okrug Osijek	88	99	67	8	94	356
10.	Okrug Slavonski Brod	92	102	35	5	86	320
11.	Okrug Varaždin	46	16	22	1	130	215
12.	Okrug Zagreb	105	48	50	2	153	358
13.	Gradski komitet Zagreba	65	44	59	18	201	387
Ukupno:		685	446	304	69	1779	3283

⁶⁷ Isto, 1947.

Tabela 4.

PARTIJSKE KAZNE KPH 1948.
(Brojčano stanje)⁶⁸

Redni broj	Oblast Okrug	Opomena	Ukor	Strogi ukor	Strogi ukor s poslj. op.	Isključenje	Ukupno
1.	Oblasni komitet Dalmacije	245	168	113	28	500	1054
2.	Okrug Banija	50	26	9	1	133	219
3.	Okrug Bjelovar	11	10	4	1	128	154
4.	Okrug Daruvar	67	61	27	8	152	315
5.	Okrug Karlovac	66	56	16	2	123	263
6.	Okrug Lika	44	44	16	3	129	236
7.	Okrug Primorsko-goranski	19	20	10	2	130	181
8.	Okrug Osijek	108	108	122	6	229	573
9.	Okrug Rijeka	189	79	52	20	704	1044
10.	Okrug Slavonski Brod	190	203	55	6	148	602
11.	Okrug Varaždin	62	30	21	1	158	272
12.	Okrug Zagreb	125	76	40	11	199	451
Ukupno:		1176	881	485	89	2733	5364

⁶⁸ Isto, Brojno stanje partijskih organizacija u KPH 1948.

Tabela 5.

PARTIJSKE KAZNE KPH. OBLASNI KOMITET BJELOVARA
1949.—1952.
(Brojčano stanje)⁶⁹

Redni broj	Godina	Opomena	Ukor	Strogi ukor	Privremeno odstranjenje	Strogi ukor s posl. op.	Isključenje	Socijalna struktura isključenih			Ukupno
								seljaci	radnici	ostali	
1.	1949.	86	88	49	7	157	529	338	128	63	916
2.	1950.	114	73	99	3	26	340	220	66	54	655
3.	1951.	131	137	82	1	22	635	408	94	133	1008
4.	1952.	124	78	47	13	121	777	469	211	97	1160
Ukupno:		455	376	277	24	326	2281	1435	499	347	3739

⁶⁹ Isto, Oblasni komitet Bjelovara 1949.—1952.

Tabela 6.

PARTIJSKE KAZNE KPH. OBLASNI KOMITET DALMACIJE
1949.—1952.
(Brojčano stanje)⁷⁰

Redni broj	Godina	Opomena	Ukor	Strogi ukor	Privremeno odstranjenje	Strogi ukor s poslj. op.	Isključenje	Socijalna struktura isključenih			Ukupno
								seljaci	radnici	ostali	
1.	1949.	252	207	220	4	58	982	638	218	126	1723
2.	1950.	238	211	146	3	69	790	515	183	92	1457
3.	1951.	395	368	236	19	109	1651	1035	325	291	2778
4.	1952.	1510	1285	772	29	241	1254	728	359	167	5091
Ukupno:		2395	2071	1374	55	477	4677	2916	1085	676	11049

⁷⁰ Isto, Oblasni komitet Dalmacije 1949.—1952.

Tabela 7.

PARTIJSKE KAZNE KPH. OBLASNI KOMITET KARLOVCA
1949.—1952.
(Brojčano stanje)⁷¹

Redni broj	Godina	Opomena	Ukor	Strogi ukor	Privremeno odstranjenje	Strogi ukor s poslj. op.	Isključenje	Socijalna struktura isključenih			Ukupno
								seljaci	radnici	ostali	
1.	1949.	374	256	183	16	122	917	592	248	77	1868
2.	1950.	223	191	124	31	38	1095	673	278	144	1702
3.	1951.	117	79	56	6	28	783	629	64	90	1069
4.	1952.	234	156	106	20	32	362	221	97	44	910
Ukupno:		948	682	469	73	220	3157	2115	687	355	5549

⁷¹ Isto, Oblasni komitet Karlovca 1949.—1952.

Tabela 8.

PARTIJSKE KAZNE KPH. OBLASNI KOMITET OSIJEKA
1949.—1952.
(Brojčano stanje)⁷²

Redni broj	Godina	Opomena	Ukor	Strogi ukor	Privremeno odstranjenje	Strogi ukor s posl. op.	Isključenje	Socijalna struktura isključenih			Ukupno
								seljaci	radnici	ostali	
1.	1949.	787	523	424	3	176	704	433	195	76	2617
2.	1950.	571	585	379	14	118	1085	558	367	160	2752
3.	1951.	170	159	78	8	30	1164	677	382	105	1609
4.	1952.	801	764	405	12	159	1378	668	526	184	3519
Ukupno:		2329	2031	1286	37	483	4331	2336	1470	525	10497

⁷² Isto, Oblasni komitet Osijeka 1949.—1952.

Tabela 9.

PARTIJSKE KAZNE KPH. OBLASNI KOMITET RIJEKE
1949.—1952.
(Brojčano stanje)⁷³

Redni broj	Godina	Opomena	Ukor	Strogi ukor	Privremeno odstranjenje	Strogi ukor s posl. op.	Isključenje	Socijalna struktura isključenih			Ukupno
								seljaci	radnici	ostali	
1.	1949.	289	143	89	1	120	606	306	208	92	1248
2.	1950.	162	135	79	5	23	544	178	277	89	948
3.	1951.	119	105	70	25	24	649	176	343	130	992
4.	1952.	427	328	179	14	78	875	441	336	98	1901
Ukupno:		997	711	417	45	245	2674	1101	1164	409	5089

⁷³ Isto, Oblasni komitet Rijeke 1949.—1952.

Tabela 10.

PARTIJSKE KAZNE KPH. OBLASNI KOMITET ZAGREBA
1949.—1952.
(Brojčano stanje)⁷⁴

Redni broj	Godina	Opomena	Ukor	Strogi ukor	Privremeno odstranjenje	Strogi ukor s posl. op.	Isključenje	Socijalna struktura isključenih			Ukupno
								sejaci	radnici	ostali	
1.	1949.	137	127	83	5	27	792	431	268	93	1171
2.	1950.	508	349	255	18	74	1625	501	651	473	2829
3.	1951.	255	283	168	6	75	1415	638	531	246	2202
4.	1952.	466	444	269	36	84	1497	753	517	227	2796
Ukupno:		1366	1203	775	65	260	5329	2323	1967	1039	8998

⁷⁴ Isto, Oblasni komitet Zagreba 1949.—1952.

Tabela 11.

PARTIJSKE KAZNE KPH.
1945.—1952.
(Brojčano stanje)⁷⁵

Redni broj	Godina	Opomena	Ukor	Strogi ukor	Privremeno odstranjenje	Strogi ukor s posl. op.	Isključenje	Socijalna struktura isključenih			Ukupno
								seljaci	radnici	ostali	
1.	1945.* od lipnja	337	94	57	—	77	158	—	—	—	723
2.	1946.	360	198	112	—	80	781	—	—	—	1531
3.	1947.	685	446	304	—	69	1779	—	—	—	3283
4.	1948.	1176	881	485	—	89	2733	—	—	—	5364
5.	1949.	1925	1344	1048	36	660	4530	2738	1265	527	9543
6.	1950.	1816	1544	1082	74	348	5479	2645	1822	1012	10343
7.	1951.	1187	1131	690	65	288	6297	3563	1739	995	9658
8.	1952.	3562	3055	1778	124	715	6143	3280	2046	817	15377
Ukupno:		11048	8693	5556	299	2326	27900	12226	6872	3351	55822

* Socijalna struktura isključenih članova Partije počela se voditi od 1949. godine.

⁷⁵ Isto.

Tabela 12.

PARTIJSKE KAZNE KPH U ODNOSU NA BROJ ČLANOVA KPH
1945.—1952.
(u postocima)⁷⁶

Redni broj	Godina	Broj članova	Broj kazni	Postotak	Broj isključenih	Postotak
	(od lipnja)					
1.	1945.	47.205	723	1,5	158	0,3
2.	1946.	58.441	1.531	2,6	781	1,3
3.	1947.	57.193	3.283	5,7	1.779	3,1
4.	1948.	85.369	5.364	6,3	2.733	3,2
5.	1949.	91.375	9.543	10,4	4.530	5,0
6.	1950.	103.270	10.343	10,0	5.479	5,3
7.	1951.	127.193	9.658	7,6	6.297	5,0
8.	1952.	145.605	15.377	10,6	6.143	4,2
Ukupno:			55.822		27.900	

V. Statutarna i praktična rješenja u vezi s anuliranjem kazni

Kažnjavanje svim vrstama blažih mjera u Partiji tumačilo se potrebom da se određenim oblikom kazne ukaže članu na njegovu pogrešno ili neprihvatljivo postupanje i time otvori mogućnost uviđanja greške i »preodgoja«. Isključenje je bilo krajnja mjera koja je označivala da je nekom članu isteklo vrijeme mogućeg uviđanja greške, ili da su greške prevelike a da bi se moglo očekivati drukčije ponašanje. Stupnjevanjem mjera moglo se uspješno utjecati na strukturu članstva, ukoliko bi se prema nekim slojevima zauzimali blaži kriteriji.

Kako se u Komunističkoj partiji tada tumačilo, »odgojni« karakter kažnjavanja imao je za cilj da se član, izložen kritici, ubuduće ponaša drukčije nego do tada. Također, očekivalo se da će u vremenu nakon kažnjavanja taj član KP pokazati na različite načine — svojom aktivnošću u provođenju direktiva, isticanjem npr. u »ideološkom obrazovanju«, čitanjem određene literature — da je to kažnjavanje bilo pravilno i korisno. Tako, smatralo se, »odgojnost« kazne utječe na kvalitetu članstva, a posebno na njihov moralni lik.

Zanimljivo bi bilo vidjeti kako je tekao taj proces u partijskim organizacijama. Može se pretpostaviti da je Statutom bilo predviđeno postupanje u slučajevima kada su pri kažnjavanju činjeni propusti. Jesu li organizacije KP u tome postupale dosljedno, i kakav je bio odnos prema ponovljeno kažnjenim članovima? O eventualnom ponovnom prijemu u članstvo KP onih koji su jednom isključeni nema podataka koji bi dali naslutiti neki opći stav. Pojedini slučajevi na koje nailazimo u dostupnoj

⁷⁶ Isto.

građi govore da nije postojao neki poseban ili »rezerviran« stav. Ali nisu poznati svi elementi u tim slučajevima, pa se o tome ne može šire i utemeljeno govoriti.

Iz prakse je bilo moguće zapaziti mnogo slučajeva nepravilnog kažnjavanja članova Partije. To se odnosilo i na komitete. Bilo je slučajeva da kažnjeni članovi nisu pozivani na saslušanje prije kažnjavanja, odnosno da su kazne donesene bez dovoljno dokaznog materijala. Kažnjeni članovi često nisu znali — jer nisu bili ni obaviješteni — da imaju pravo žalbe višim partijskim forumima ukoliko smatraju da im je kazna nepravilno izrečena ili prestroga. Dakle, bilo je vrlo mnogo proceduralnih grešaka prilikom donošenja i izricanja kazni. Zbog tih nepravilnih postupaka u izricanju partijskih kazni one su gubile svoj »odgojni«, odnosno »popravni«, karakter, pa neki kažnjeni članovi nisu mnogo do njih držali. Ali, one su mogle člana dezavuirati i na radnom mjestu i u osobnom životu, pa pretpostavljamo da se takve nisu olako izricale ni ukidale.

Velik broj partijskih organizacija nije mislio na to da je partijska kazna (osim isključenja iz Partije) »odgojna mjera«, pa su prilično olako, šablonski tome prilazile. Zbog toga je prilikom izdavanja partijskih članskih knjižica Centralni komitet KPJ donio Uputu o kažnjavanju i revidiranju partijskih kazni. U Uputi se zahtijevalo da:

»Prilikom izdavanja partijskih dokumenata nacionalna rukovodstva treba da provere sve do sada izrečene kazne, bez obzira da li su se kažnjeni članovi žalili, i posle svestranog proveravanja treba kaznu anulirati, poništiti ili potvrditi.

1. Sve kazne — osim onih koje su poništene kao i nepravilne, moraju se uneti u anketni list i kontrolni.

2. Kazne koje su skinute ili anulirane kod revizije ili na osnovu žalbe, od strane nacionalnog rukovodstva i KPJ, upisuju se u anketni list na četvrtoj strani s oznakom 'Skinuta ili anulirana kao nepravilna' sa potpisom nacionalnog rukovodstva, navodeći broj i datum kada je odluka donesena.

3. Osim članovima čije kazne u momentu izdavanja knjižice ne mogu biti potvrđene zbog pomanjkanja materijala za donošenje odluke, treba odložiti izdavanje knjižice dok se ne reši o njihovoj kazni.

Molbe za skidanje kazni od strane kažnjenih treba smatrati opravdanim samo u ovim slučajevima:

a) Kada su kazne izricane od viših partijskih komiteta, koji dotičnog člana ne vide u neposrednom partijskom životu, da bi mu mogli sami ukinuti — brisati kaznu.

b) Kada član Partije ne radi više u onoj organizaciji u kojoj je bio kažnjen ili brzo prolazi kroz više organizacija, koja svaka posebno nije mogla niti imala vremena da vidi da se član popravio da bi mu kazna mogla biti brisana, i

c) kada je posle izricanja kazne protekao duži period, a njegova partijska organizacija zanemaruje da se sama seti da mu kaznu skine.«⁷⁷

⁷⁷ CK KPJ Uputstvo u pogledu kažnjavanja i revidiranja partijskih kazni. Broj 34. Beograd 1946.

U svim drugim slučajevima molbe za skidanje kazni, naglašeno je u Uputi, treba »smatrati kao neumesne, a pogotovo ako je kratak rok od kada je kažnjen«. ⁷⁸ Rok za skidanje kazni zavisio je od težine i karaktera učinjene greške, od ponašanja kažnjenog, tj. kolika je njegova »partijnost«, koliko je osjetio kaznu, odnosno bio njome pogođen, koliko je ona na njega »odgojno« djelovala, koliko se trudio da se popravi i koliko se steklo uvjerenje da ubuduće neće praviti greške, odnosno kršiti Statut.

Lakše kazne mogle su se u izuzetnim slučajevima ukidati i poslije kraćeg vremena — do godinu dana. To je vrijedilo za one slučajeve kada je dokazano da je greška učinjena iz neznanja a u želji da se dobro radi. Teži disciplinski prijestupi, koje smo već prije naveli, kao i teži slučajevi »oportunizma« i »nebudnosti« pred »neprijateljem«, bilo u općoj političko-društvenoj djelatnosti bilo u slučajevima kada »neprijatelj« zbog toga šteti Partiji, bile su greške koje su se eventualno mogle brisati tek nakon dvije, tri pa i više godina.

Uputa Centralnog komiteta KPJ o kažnjavanju i revidiranju partijskih kazni koje je potpisao Aleksandar Ranković imala je vrlo precizne naznake kako se treba ponašati prema kažnjenim članovima Partije. Iz Upute se vidjelo da kažnjene članove Partije nije potrebno odbaciti i prepustiti ih same sebi ili, što bi bilo vrlo nepovoljno, prepustiti ih utjecaju »neprijateljske« sredine. Prema raspoloživoj građi može se ustvrditi da je KPJ vodila brigu o kažnjenim članovima i analizirala njihovo držanje nakon izricanja kaznenih mjera. Partija se brinula o kažnjenim članovima s tim da su se njihove radne i intelektualne sposobnosti koristile prilikom zapošljavanja i tako im se omogućilo da na djelu isprave učinjene »greške« i steknu pravo na povratak u članstvo Partije.

No to često nije bilo moguće, jer su postojale vrlo velike razlike u poimanju ispravnosti člana Partije. Koliko je bila važnost te Upute CK KPJ o izricanju i revidiranju partijskih kazni vidi se po tome što je Centralni komitet KPJ, a razumljivo i CK KPH, želio da se s njom upoznaju svi komiteti i da o tome dobije povratnu informaciju kako se ona primjenjuje. Iako je općenito zadatak Upute bio da što preciznije daje instrukcije za rad nižim partijskim forumima, kojih se oni moraju strogo pridržavati, shodno hijerarhijskom partijskom načelu da niži forumi moraju strogo poštivati direktive viših foruma, događalo se da neke upute nisu bile baš najjasnije formulirane. Takav je primjer vidljiv baš iz spomenute Upute CK KPJ. Točka 3. Upute nije precizna, i iz nje nije bilo vidljivo kome se šalju žalbe, odnosno iz nje proizlazi da kaznu može skinuti samo onaj tko ju je izrekao, bez obzira na to što kažnjeni član često mijenja radne organizacije i mjesto boravka. Također nije jasno tko ukida lakše kazne itd.

Iako su čak tri člana u Statutu vrlo precizno tumačila način isključenja člana Partije, osnovne partijske organizacije, ali i komiteti, u tom su pitanju činili velike propuste. U vrlo mnogo slučajeva kršile su se čak osnovne partijske norme Statuta. To se događalo u zaoštrenijim političkim si-

⁷⁸ Isto.

tuacijama, kada je rasla osjetljivost u vezi s discipliniranim ponašanjem članova KP, ali je bilo i slučajeva u kojima su znali prevladati različiti osobni animoziteti ili karijerizam pojedinaca i sl.

Zaključak

»Politikom« kažnjavanja u Komunističkoj partiji Jugoslavije i Hrvatske iskazivao se odnos prema osnovnim ideološkim stavovima i praktičnoj provedbi partijske i državne politike. Razne kaznene mjere primjenjivane su i u vezi s etičkim i moralnim ponašanjem članova KP.

U promatranom razdoblju to se najviše ticalo odnosa prema religioznosti članova KP i njihovih pogleda i aktivnosti u vezi s provođenjem kolektivizacije sela, s otkupnom i poreznom politikom. Također je mnogo članova kažnjeno zbog neadekvatnog ponašanja u privatnom životu.

U naznačenom razdoblju KPH je kaznila sveukupno 55.822, a isključila 27.900 članova. U tom velikom broju izrečenih disciplinskih mjera vidi se da su svi navedeni »razlozi« bili u »suprotnosti« sa Statutom i stoga potpali pod disciplinski prekršaj. Iako su članovi Partije u jednom vremenskom razdoblju bili smatrani ili su se pak sami osjećali ljudima »prvog reda«, koji su »uživali« određene društvene i materijalne »privilegije«, to je bio i razlog da su bili vrlo oštro kažnjavani za greške čak minorne s današnjeg stanovišta: nošenje oružja bez dozvole, loše postupanje sa strankama, nezalaganje na radu, spavanje za vrijeme dežurstva ili skrivanje puške, odnosno suprugova pištolja, zloupotreba položaja itd. Ti, kao i ostali razlozi, od kojih su neki ulazili i u domenu privatnog, intimnog života (ljubavni odnos s kažnjenikom ili ljubavni odnos s neprijateljskim elementom) pojedinog člana Partije, nisu sprečavali disciplinske komisije partijskih organizacija da izriču u dosta slučajeva čak i drastične kazne. Kažnjavanje ili idejno-politička mjera prvenstveno je imala preventivnu svrhu, ali je praksa često bila suprotna. Kritika, iako u dosta slučajeva diskretna, a prema pretpostavljenima gotovo nikakva, bila je redovno na dnevnom redu sastanaka partijskih organizacija i bila je osnova za kažnjavanje. Međutim, samokritika nije imala ono značenje, a još manje primjenu, kakvu je Partija zahtijevala. Mnogi su je članovi samo formalno prihvaćali, i to na sastancima partijskih organizacija, a u praksi su dosta često ostajali na svojim stavovima, suprotnim Statutu i liniji Partije. To je uvjetovalo da neki članovi budu kažnjavani i više puta, a zbog ponavljanja i strožim kaznama. Zamisao je Partije bila da se mora voditi briga o svakom kažnjenom članu, da se on ne smije »ostaviti« neprijatelju za suradnju. Praksa je ipak pokazala da nije bilo tako, da je velik dio pristalica Rezolucije IB-a bio regrutiran baš od ranije kažnjenih članova, koji su svoj protest prema odlukama Partije (i svojem kažnjavanju) manifestirali prihvaćanjem Rezolucije IB-a.

Iz dostupnih dokumenata nije moguće ustanoviti jesu li partijske organizacije »namještale«, »frizirale« izvještaje o kažnjenim članovima. Naime, nijedna partijska organizacija nije se »ponosila« velikim brojem kažnjenih članova. Postojala je zapravo neka vrsta antagonizma među organizaci-

jama. Podaci o kažnjavanju bili su u izvještajima prezentirani kao: »broj kažnjenih je isti kao u izvještaju iz prošlog mjeseca«, a izvještaj od prošlog mjeseca nije sačuvan. Partijske su se organizacije u pojedinim politički »napetim« razdobljima »natjecale« da imaju što više kažnjenih (Rezolucija IB-a), ne bi li time pokazale svoju odanost liniji Partije.

Razdoblje 1949.—1951. karakteristično je u KPJ i KPH po »čistkama« članstva, jer je velik broj isključen zbog Rezolucije IB. Tako masovno kažnjavanje uvjetovano je i pojačanom potrebom KP za uspostavljanje monolitizma, te općim političkim i ekonomskim uvjetima koji su prouzrokovani Rezolucijom Informacionog biroa.

SUMMARY

MANIFESTATIONS AND FORMS OF MEMBER PUNISHMENTS OF THE COMMUNIST PARTY OF CROATIA (1945—1952)

This article represents an attempt at reconstructing the causes and forms of punishments for the Communist Party of Croatia (KPH) members during 1945—1952. An analysis of all forms of party punishments (warning, reprimand, harsh reprimand, harsh reprimand with last warning, and expulsion) has been conducted by years and regions.